

Міністерство освіти і науки України

Луцький національний технічний університет

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет аграрних технологій та екології

(повне найменування факультету)

Кафедра екології

(повна найменування кафедри)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗА СТУПЕНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ «МАГІСТР»

ЕКОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ
ЕКОТУРИЗМУ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

спеціальність

101 Екологія

(шифр і назва спеціальності)

освітня програма

«Екологія»

(назва освітньої програми)

Виконав: здобувач вищої освіти
групи ЕОСм - 21

Панасюк Дмитро Володимирович

(підпис)

Керівник:

к.геогр.н., доцент

ФЕДОНЮК Віталіна Володимирівна

(підпис)

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«__» _____ 20__ р.

к.геогр.н., доцент

Гарант освітньої програми:

Федонюк Микола Ананійович

(підпис)

Луцьк – 2025 рік

ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет аграрних технологій та екології

Кафедра екології

Ступінь вищої освіти: магістр

Галузь знань: 10 Природничі науки

Спеціальність: 101 Екологія

Освітня програма: «Екологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

«__» _____ 2025 р.

З А В Д А Н Н Я НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Панасюку Дмитру Володимировичу

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи: Екологічні передумови розвитку екотуризму у Волинській області

Керівник роботи: Федонюк Віталіна Володимирівна, к. геогр. н., доцент

затверджені наказом закладу вищої освіти від « 04 » __ лютого __ 2025 р. № 62/01-02 __

2. Строк подання здобувачем вищої освіти кваліфікаційної роботи: « 01 » грудня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи: наукові літературні джерела, статистична та довідкова література, інформація з відкритих джерел, дані офіційного сайтів органів державної влади у Волинській області, результати власних досліджень та обстежень.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що потрібно розробити): 1) Фізико-географічна характеристика території дослідження. 2) Поняття та основні терміни у галузі визначення екологічного туризму. 3) Особливості природних, соціально-економічних та екологічних чинників, які визначають організацію екологічного туризму у Волинській області. 4) Основні чинники екологічного впливу туристичної діяльності. 5) Розробка рекомендацій щодо розвитку екологічного туризму у регіоні із збереженням норм та вимог законодавства у сфері охорони довкілля. 6) Висновки та рекомендації.

5. Перелік графічного матеріалу: 1. Поняття і основні напрямки екологічного туризму. Схема. 2. Фізико-географічні та соціально-економічні умови на території дослідження. 3. Характеристика типів, передумов та практичних напрямків провадження екотуризму в ЄС, в Україні та у Волинській області: схеми і блок-схеми, таблиці, графіки, діаграми. 4. Перспективи вирішення наявних екологічних

проблем у процесі реалізації туристичної діяльності. 5. Висновки і рекомендації.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання «_04_» __лютого__ 2025_ р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи магістра	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	<i>Вибір та обґрунтування теми</i>	<i>Січень – Лютий 2025</i>	
2.	<i>Огляд літератури із досліджуваної проблеми</i>	<i>Лютий – Квітень 2025</i>	
3.	<i>1 розділ</i>	<i>Квітень - Травень 2025</i>	
4.	<i>2 розділ</i>	<i>Травень – Вересень 2025</i>	
5.	<i>3 розділ</i>	<i>Вересень – Жовтень 2025</i>	
6.	<i>Висновки та пропозиції</i>	<i>Жовтень – Листопад 2025</i>	
7.	<i>Формування списку використаних джерел</i>	<i>Жовтень 2025</i>	
8.	<i>Формування додатків</i>	<i>Листопад 2025</i>	
9.	<i>Оформлення ілюстративного матеріалу</i>	<i>Листопад 2025</i>	
10.	<i>Нормоконтроль</i>	<i>Листопад 2025</i>	
11.	<i>Інструментальна перевірка на академічний плагіат</i>	<i>До 01.12.2025</i>	
12.	<i>Представлення кваліфікаційної роботи бакалавра до захисту</i>	<i>15.12.2025</i>	

Здобувач вищої освіти _____ (_____)
(підпис) (прізвище, ініціали)

Керівник кваліфікаційної роботи _____ (_____)
(підпис) (прізвище, ініціали)

АНОТАЦІЯ

Панасюк Д.В. Екологічні передумови розвитку екотуризму у Волинській області. Рукопис.

Кваліфікаційна робота магістра ОП «Екологія» спеціальності 101 Екологія. Луцький національний технічний університет. Луцьк, 2025.

Кваліфікаційна робота магістра складається з 3 розділів, вступу, висновків, переліку посилань та додатків.

Об'єктом даного дослідження є Волинська область України у контексті організації та здійснення на її території екологічної туристичної діяльності.

Предметом дослідження були види, форми та методи впровадження екологічного туризму в світі та в Україні, особливості і передумови організації екологічної туристичної діяльності на території Волинської області.

Методи наукового дослідження, які були застосовані при виконанні кваліфікаційної роботи магістра: збір та узагальнення наукової та статистичної інформації, аналітичні та оціночні методи, статистично-математичні і графічні методи, методи моделювання, прогнозування і вивчення особливостей екологічного стану території Волинської області у контексті передумов для організації і розвитку екотуризму на її території, наукові методи порівняння і аналогії, методи аналізу та співставлення літературних даних щодо перспектив оптимізації екологічного туризму, що досліджувався, та практичних форм його впровадження у регіоні.

Результати виконання кваліфікаційної роботи магістра: проаналізовано методологічні засади, наукову вивченість та аналіз сучасного стану розвитку екологічного туризму у світі, зокрема, в країнах Європейського Союзу (далі – ЄС), в Україні та не теренах Волинської області; зібрано і узагальнено статистичні, аналітично-описові та графічні матеріали, які дозволяють охарактеризувати соціально-економічний, демографічний, фізико-географічний аспекти розвитку екологічного туризму та їх вплив, як сумарний, так і покомпонентний, на загальний екологічний стан території дослідження.

Визначено та проаналізовано сучасні особливості фізико-географічних умов, розміщення, економічного та соціального розвитку території Волинської області, які визначають можливості розвитку на її теренах екологічного туризму.

Проаналізовано особливості і структуру галузей екологічного туризму, перспективні для подальшого розвитку в межах Волинської області України, в контексті наявних природних та соціально-економічних умов, а також додаткових чинників впливу, серед яких – війна в Україні, міжрегіональна міграція населення, обмеження та перестороги в галузі міжнародної комунікації та руху учасників туристичних активностей, тощо.

Узагальнено відомості щодо природно-ландшафтних особливостей території дослідження, історичних аспектів становлення та соціально-економічного розвитку екологічного туризму в межах Волинської області. Проведено оцінку та інвентаризацію усіх наявних на території дослідження потенційних об'єктів екологічного туризму. Окремо здійснено аналіз впливу екологічного туризму на сталий розвиток територій і екосистем, і – на екологічні аспекти впливу власне туристичної діяльності на стан довкілля.

Визначено пріоритетні напрямки і перспективи розвитку екологічного туризму у Волинській області. Охарактеризована роль та значення даного виду рекреаційної діяльності як для учасників турів, так і для економіки та розвитку соціальної сфери в регіоні. Розроблено рекомендації для оптимізації розвитку екологічного туризму у межах території дослідження.

Ключові слова: Волинська область, екологічний туризм, сталий розвиток, природно-заповідний фонд, екологічний стан.

ANNOTATION

Panasyuk D.V. Ecological prerequisites for the development of ecotourism in the Volyn region. Manuscript.

Qualification work of the master of EP "Ecology" specialty 101 Ecology. Lutsk National Technical University. Lutsk, 2025.

The master's thesis consists of 3 sections, introduction, conclusions, list of references and appendices.

The object of this study is the Volyn region of Ukraine in the context of organizing and implementing ecological tourism activities on its territory.

The subject of the study was the types, forms and methods of implementing ecological tourism in the world and in Ukraine, the features and prerequisites for organizing ecological tourism activities on the territory of the Volyn region.

The methods of scientific research that were used in the performance of the master's qualification work: collection and generalization of scientific and statistical information, analytical and evaluation methods, statistical-mathematical and graphical methods, methods of modeling, forecasting and studying the features of the ecological state of the territory of the Volyn region in the context of the prerequisites for organizing and developing ecotourism on its territory, scientific methods of comparison and analogy, methods of analysis and comparison of literary data on the prospects for optimizing the ecological tourism under study and practical forms of its implementation in the region.

Results of the master's qualification work: methodological principles, scientific study and analysis of the current state of development of ecological tourism in the world, in particular, in the countries of the European Union (hereinafter referred to as the EU), in Ukraine and outside the Volyn region were analyzed; statistical, analytical-descriptive and graphic materials were collected and summarized, which allow characterizing the socio-economic, demographic, physical-geographical aspects of the development of ecological tourism and their impact, both total and component-wise, on the general ecological state of the study area.

The modern features of the physical-geographical conditions, location, economic and social development of the territory of the Volyn region were identified and analyzed, which determine the development opportunities for ecological tourism in its territories.

The features and structure of the ecological tourism industries that are promising for further development within the Volyn region of Ukraine have been analyzed, in the context of existing natural and socio-economic conditions, as well as additional influencing factors, including the war in Ukraine, interregional population migration, restrictions and precautions in the field of international communication and the movement of participants in tourist activities, etc.

Information on the natural and landscape features of the study area, historical aspects of the formation and socio-economic development of ecological tourism within the Volyn region have been summarized. An assessment and inventory of all potential ecological tourism objects available in the study area have been carried out. Separately, an analysis of the impact of ecological tourism on the sustainable development of territories and ecosystems has been carried out, and on the environmental aspects of the impact of tourism activities themselves on the state of the environment has been carried out.

Priority areas and prospects for the development of ecological tourism in the Volyn region have been identified. The role and significance of this type of recreational activity for both tour participants and for the economy and social development in the region are described. Recommendations are developed for optimizing the development of ecological tourism within the study area.

Key words: Volyn region, ecological tourism, sustainable development, nature reserve fund, ecological state.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	9
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	12
1.1. Методологія проведеного дослідження та огляд наукової літератури.....	12
1.2. Екологічний туризм: структура понять та термінів.....	15
1.3. Екологічний туризм: передумови становлення та переваги.....	21
1.4. Основні особливості екотуризму в Україні.....	23
1.5. Екологічний вплив екотуристичної діяльності.....	26
1.6. Перспективні напрями екотуризму на території України.....	30
Висновки до розділу 1.....	33
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИРОДНИХ УМОВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ В КОНТЕКСТІ ЇХ СПРИЯТЛИВОСТІ ДЛЯ ЕКОТУРИЗМУ.....	35
2.1. Фізико-географічна характеристика регіону.....	35
2.2. Кліматичні умови регіону і їх сприятливість для екотуризму.....	36
2.3. Водні, ґрунтові та біотичні природні ресурси регіону.....	39
2.4. Стан та перспективи використання для екологічного туризму природно-заповідного фонду.....	43
2.5. Особливості організації екотуризму в умовах Українського Полісся.....	44
Висновки до розділу 2.....	48
РОЗДІЛ 3 СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ НА ТЕРИТОРІЇ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	49
3.1. Проблеми розвитку екотуризму на території Волинської області.....	49
3.2. Перспективи розвитку екотуризму на Волині.....	52
3.3. Розвиток екологічного туризму у національних природних парках Волині.....	55
Висновки до розділу 3.....	60
ВИСНОВКИ.....	63
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ.....	65

ВСТУП

Актуальність теми кваліфікаційної роботи магістра. У контексті зростаючого антропогенного навантаження на довкілля, зокрема, внаслідок реалізації різноманітних форм людської діяльності, включно з туристичною, спостерігається активний розвиток нового напрямку туристичної галузі індустрії – екологічного туризму (скорочено – екотуризму). *Екотуризм* розглядають як різновид туристично-рекреаційної діяльності, в процесі якої людина долучається до відвідування незайманих куточків природних екосистем, об'єктів природно-заповідного фонду, тощо, з метою споглядання краси дикої природи та її окремих об'єктів, релаксу на лоні природи, а також – з пізнавальною і освітньою метою,

Несприятливі наслідки нераціонального використання природних ресурсів та інтенсивного впливу людини на навколишнє середовище призводять до погіршення екологічної ситуації як на локальному, так і на глобальному рівнях. У цьому контексті екотуризм також розглядається як один із ефективних інструментів впровадження сталого розвитку територій, який здатний сприяти уповільненню процесів деградації навколишнього природного середовища. Значний туристично-рекреаційний потенціал, яким володіє Україна, створює сприятливі передумови для впровадження екологічно орієнтованих форм туризму у всіх регіонах та областях нашої держави.

Разом із тим, екотуризм має як позитивні, так і потенційно негативні екологічні наслідки і впливи довкілля. З одного боку, він може сприяти збереженню природних екосистем шляхом підвищення рівня екологічної свідомості туристів і залучення фінансових ресурсів для охорони природних територій. З іншого боку, за відсутності належного управління та організації, туристична діяльність може спричинити забруднення природного середовища, деградацію ґрунтів, знищення біорізноманіття та викликати інші потенційні екологічні загрози і ризики.

Тому для забезпечення збалансованого розвитку екотуризму необхідне впровадження комплексного підходу до його організації, який включатиме розробку екологічної політики суб'єктами туристичної діяльності, збереження

природного, соціального та культурного різноманіття, підвищення рівня екологічної освіти відвідувачів, мінімізацію забруднення та раціональне використання ресурсів. Такий підхід сприятиме не лише охороні довкілля, а й соціально-економічному розвитку регіонів. Тому аналіз усіх аспектів розвитку екотуризму в регіоні – це *актуальне завдання* не лише для фахівців індустрії гостинності і туризму, але і *для фахівців у сфері екології*.

Волинська область, розташована на північному заході України, характеризується значним потенціалом для формування розгалуженої мережі екотуристичних маршрутів. Її територія охоплює частину Поліської низовини та Волинське пасмо з мозаїчним рельєфом, численними водними об'єктами (річками, озерами, болотами), багатим ландшафтним і біогеоценотичним різноманіттям, що включає унікальні для України види флори і фауни.

У зв'язку з цим було обрано дану тему кваліфікаційної роботи магістра, як актуальну та цікаву для дослідження. Окрім того, дана робота є продовженням дослідження, яке виконувалося на 4 курсі підготовки за освітньою програмою першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Мета роботи: оцінка сучасного стану і перспектив розвитку екологічного туризму на території Волинської області та аналіз екологічних проблем, що супроводжують його розвиток.

Завдання роботи:

1. Розкрити сутність, особливості та напрями розвитку екологічного туризму в Україні.
2. Проаналізувати фізико-географічні характеристики, біорізноманіття та стан розвитку об'єктів природно-заповідного фонду Волинської області як основи для розвитку в регіоні екологічного туризму та формування екотуристичних маршрутів.
3. Визначити основні напрями функціонування екотуризму в регіоні, окреслити наявні екологічні проблеми такого розвитку та перспективи подолання цих проблем.

Об'єкт дослідження: Волинська область та процеси розвитку екологічного туризму у регіоні. *Предмет дослідження:* аналіз переваг і ризиків функціонування різних форм екологічного туризму в межах регіону з урахуванням екологічних наслідків рекреаційно-туристичної діяльності.

Методологія дослідження:

У роботі застосовано як теоретичні, так і емпіричні методи. Зокрема, використано формально-логічні наукові методи дослідницької діяльності (індукція, дедукція, порівняння, аналогія, моделювання), змістовно-логічні методи (аналіз, синтез, гіпотетичний, історичний), а також методи логічного узагальнення та оцінкові методи. Інформаційною базою дослідження слугували офіційні статистичні дані, планові та звітні документи установ, аналітичні матеріали, публікації у фаховій періодиці з питань екології, туристичної діяльності та питань сталого розвитку, а також результати власних досліджень.

Під час виконання кваліфікаційної роботи було також використано інструменти штучного інтелекту (ШІ) для редагування і форматування тексту теоретичних розділів виключно як допоміжний засіб для уточнення формулювань та опрацювання літературних джерел. Усі результати, твердження, висновки належать автору і ґрунтуються на власному аналізі та оцінці джерел.

Наукова новизна роботи: уточнено та доповнено наукові уявлення щодо розвитку екологічного туризму у Волинській області. Обґрунтовано необхідність впровадження нових напрямів екотуризму на базі об'єктів природно-заповідного фонду та лісового господарства з метою підвищення рівня екологічної обізнаності населення та збереження біорізноманіття, тобто з метою зниження потенційного негативного екологічного впливу туристичної діяльності на об'єкти навколишнього природного середовища.

Практичне значення: результати аналізу можуть бути використані для розробки регіональної програми розвитку екологічного туризму та регіональних екологічних програм різного рівня (область, райони, територіальні громади).

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку джерел та додатків. Загальний обсяг – ___ стор.

РОЗДІЛ 1 ПОНЯТТЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

1.1. Методологія проведеного дослідження та огляд наукової літератури Туристично-рекреаційна діяльність, як і інші форми людської діяльності, чинить певний вплив на навколишнє природне середовище та має екологічні наслідки. Тому її екологічний вплив є об'єктом детального дослідження у науковій літературі як в Україні, так і за кордоном.

Питання впливу туристичної діяльності на навколишнє природне середовище досліджувалися у працях Ю.О. Юхновської, Л.С. Безуглої, С.В. Берзіної, І.І. Яреськовської, У. Сунлу (Sunlu), С. Захеді (Zahedi), Дж. І. Мікаїлова [3, 5, 56, 62, 64, 66, 67] та багатьох інших авторів. Проблематика екологізації туристичної діяльності в контексті сталого розвитку регіонів розглядалася у працях В. Брич, Н. Галиш, Л.І. Гальків, О.В. Килин, Н.М. Стручок, А.П. Голода, Д. Кубай, К.В. Кузьоменської, І. Кучинської, М. Бомби, А.О. Павленчик, М.П. Андрусак, О. Пригари [8, 11, 13, 29, 30, 31, 41, 49] та інших вчених. Шляхи подолання негативних наслідків масового туризму висвітлено у дослідженні С.Ф. Соляник [53].

Аналіз наукових джерел свідчить про актуальність подальшого вивчення впливу екотуризму на екологічні та економічні показники регіону, а також про необхідність регіоналізованого підходу до розвитку цього напрямку в Україні.

Сучасна практика туристично-рекреаційної діяльності та її наукові дослідження демонструють значне розширення переліку можливих видів і напрямів туризму, які класифікуються як екологічні. Зокрема, більшість дослідників виділяють такі напрями: зелений, пригодницький, природоорієнтований, нетехнізований, біологічний, сільський, агроекологічний, м'який, рекреаційний, оздоровчий тощо [10, 11, 22].

Даний перелік не є вичерпним і його подальше розширення обумовлено відсутністю єдиного усталеного визначення меж екотуристичної діяльності.

Частина авторів розглядає у сфері екологічного туризму подорожі, пов'язані з аматорськими, професійними чи науковими інтересами, а також освітню і навчальну діяльність. У цьому контексті зараховуються такі види туризму, як релігійний, етнічний та лікувально-оздоровчий. Відтак, об'єктами екологічного туризму можуть бути як природні, так і історико-культурні ресурси: зокрема, охоронювані території, пам'ятки природи, а також місця компактного проживання етнічних груп із збереженими традиціями та побутом, що становлять інтерес для туристів з інших регіонів і країн [22, 24].

Методологія проведеного дослідження включала наступні етапи:

Оскільки метою даного дослідження у кваліфікаційній роботі магістра є виявлення особливостей розвитку екологічного туризму у Волинській області, його потенціалу, екологічних проблем та перспектив їх вирішення, а до основних завдань роботи входили аналіз поняття та сутність екологічного туризму; вивчення природно-ресурсного потенціалу Волинського регіону для екотуризму; оцінка сучасного стану розвитку екотуристичних об'єктів і маршрутів; визначення чинників, що впливають на розвиток даної галузі та розробка напрямків удосконалення екотуристичної діяльності з метою мінімізації екологічних ризиків, а об'єктом дослідження виступав екологічний туризм як складова туристичної індустрії, предметом – форми, методи, тенденції та умови розвитку екотуризму на території Волинської області, то теоретико-методологічна база дослідження включала у себе широкий спектр як теоретичних, так і прикладних, практичних методів наукового дослідження та пізнання визначених об'єкту і предмету.

Дослідження базувалося на наукових працях українських і зарубіжних дослідників у сфері туризму та екології; законодавчих і нормативних документах України (Закони України «Про туризм», «Про природно-заповідний фонд України» тощо); матеріалах Державної служби статистики, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів, туристичних асоціацій; на концепціях сталого розвитку та принципах екотуризму, визначених Всесвітньою туристичною організацією (UNWTO) [28, 30].

Для досягнення мети дослідження було використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів:

- Аналіз і синтез – для систематизації теоретичних підходів і наукових джерел щодо форм екотуризму і його потенційного впливу на довкілля.
- Порівняльний метод – для зіставлення досвіду розвитку екотуризму в Україні, на Волині та у інших країнах світу.
- Статистичний аналіз – для оцінки кількісних показників туристичних потоків, рекреаційних ресурсів, економічних результатів.
- Географічні методи – картографування екотуристичних ресурсів, визначення територіальної структури екологічного туризму.
- Соціологічні методи – для вивчення мотивацій і потреб туристів, а також думки місцевого населення, зайнятого у туристичній сфері діяльності.
- Методи SWOT-аналізу – для виявлення сильних і слабких сторін, можливостей і загроз розвитку екотуризму в регіоні.
- Методи експертних оцінок – для визначення пріоритетних напрямів розвитку галузі, екологічних загроз, що виникають, та формування рекомендацій для поліпшення взаємодії туристичних кластерів і природних екосистем.

До основних етапів проведеного дослідження у межах виконання кваліфікаційної роботи магістра віднесемо наступні етапи:

- 1) Підготовчий етап: формулювання мети, завдань і вибір методів.
- 2) Аналітичний етап: збір і опрацювання статистичних, картографічних, літературних і польових матеріалів.
- 3) Польові дослідження: відвідування природоохоронних територій, екомаршрутів, національних парків Волині.
- 4) Узагальнення результатів: обробка отриманих даних, визначення тенденцій і проблем.
- 5) Розроблення рекомендацій: формулювання шляхів оптимізації та сталого розвитку екотуризму.

До очікуваних результатів виконання дослідження ми віднесли: здійснення комплексної оцінки сучасного стану екологічного туризму у межах Волинської області України; визначення природних територій, об'єктів природно-заповідного фонду в області із найбільшим екотуристичним потенціалом; розробка практичних рекомендацій щодо підвищення екологічного підходу до використання природних ресурсів у туризмі; розробка пропозицій для органів влади, туристичних підприємств і місцевих громад у галузі екологізації туристично-рекреаційної діяльності.

1.2. Екологічний туризм: структура понять та термінів

У працях Паньків Н.Є. та інших авторів [43, 44, 45] здійснено аналіз національних наукових публікацій за останні 15 – 20 років та виокремлено близько двадцяти характеристик екологічного туризму, який у науковій літературі також асоціюється з термінами «альтернативний», «пригодницький», «відповідальний», «природоохоронний», «зелений», «сталий», «підтримуючий», «легкий», «м'який», «сільськогосподарський», «аграрний», «сільський», «фермерський», «лісовий», «біосферний», «науковий» туризм, тощо.

Таким чином, спектр епітетів, що застосовуються до поняття «екотуризм», є надзвичайно широким та свідчить про багатогранність і певну невизначеність на даному етапі самого поняття.

Усі згадані форми туризму та відповідні терміни розвинулись під впливом сучасного екологічного імперативу, а також концепцій сталого (підтримуючого) розвитку та збереження біологічного різноманіття.

Зокрема, дослідники підкреслюють, що екотуризм має розглядатись не лише як різновид відпочинку, але й як форма відповідального використання природних ресурсів та участі у збереженні екологічної цінності територій. Наприклад, аналіз правового регулювання екотуризму висвітлює проблеми фрагментації природних ландшафтів, недостатньої інтеграції екологічного консалтингу та місцевих громад у процесі планування туризму, що ставить під ризик екологічну цілісність охоронюваних територій [11, 32].

На сучасному етапі розвитку туристичної сфери сукупність видів і напрямів туризму, що відносяться до екологічних, охоплює кілька десятків різновидів. Зокрема, у більшості наукових джерел виокремлюються такі напрями, як зелений, пригодницький, природоорієнтований, нетехнізований, біологічний, сільський, агроекологічний, м'який, рекреаційний, оздоровчий та інші [31]. Водночас зазначений перелік не є вичерпним, що зумовлено відсутністю усталеного визначення меж екотуристичної діяльності.

Частина дослідників відносить до сфери екологічного туризму подорожі, пов'язані із задоволенням аматорських, професійних або наукових інтересів, а також діяльність освітнього та пізнавального характеру. У цьому контексті до екотуризму можуть бути зараховані релігійний, етнічний і лікувально-оздоровчий туризм (рис. 1.1). Таким чином, об'єктами екологічного туризму виступають як природні, так і історико-культурні ресурси — природоохоронні території, пам'ятки природи, а також місця компактного проживання етнічних спільнот, що зберегли традиційні звичаї та культурну спадщину, цікаві для туристів з інших регіонів і країн [8, 54, 62].

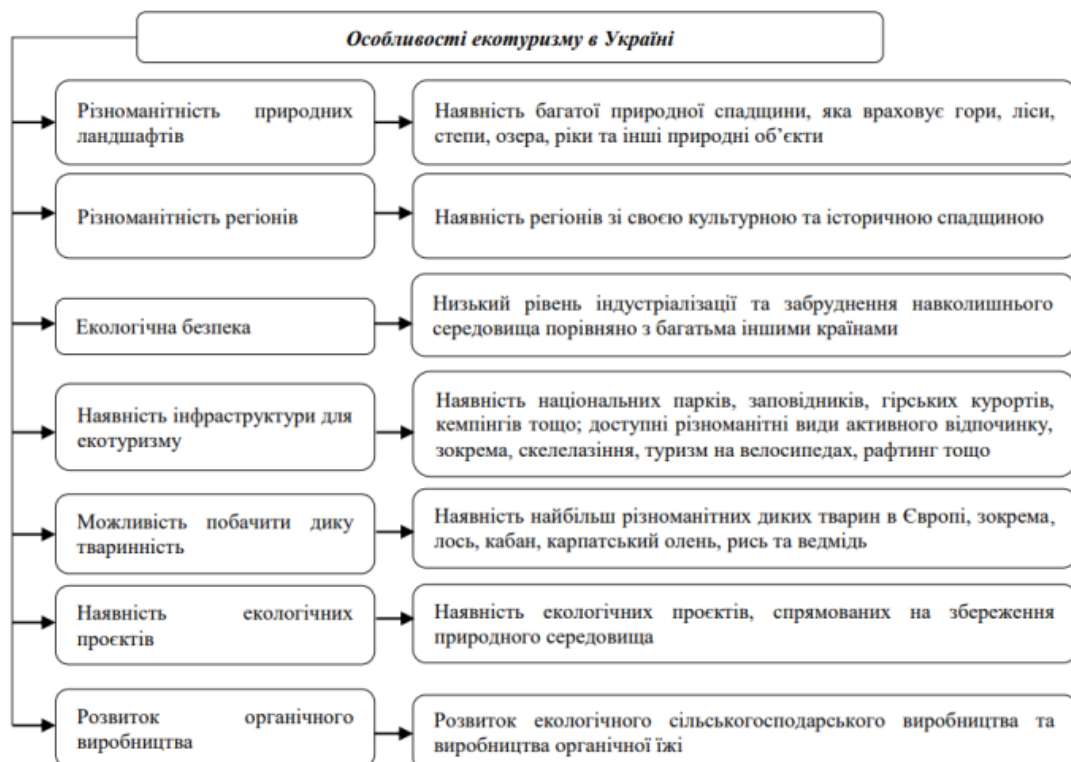

Рисунок 1.1 Структурно-логічна схема особливостей екотуризму в Україні (подано за [24]).

У працях Піменова В.Г. та Полякової Н.О. [47, 48] розкрито структуру поняття «екологічний туризм». На основі аналізу вітчизняних досліджень автор виокремлює близько двадцяти характеристик цього явища (див. схему на рис. 1.1), яке в науковій літературі також позначається термінами: альтернативний, пригодницький, відповідальний, природоохоронний, зелений, сталий, підтримуючий, легкий, м'який, сільськогосподарський, аграрний, фермерський, лісовий, біосферний, науковий тощо [8]. Отже, спектр термінологічних означень екотуризму відзначається надзвичайною різноманітністю.

Досить ґрунтовне дослідження теоретичних підходів до визначення поняття екотуризм здійснили у своїй праці дослідники Табенська О.І. та Прилуцький А. М. [54]. На їх думку, у науковій та навчальній туристській літературі простежується певна термінологічна невизначеність щодо дефініцій екологічного туризму. Так, Шумлянська Н. В. [61] пропонує наступне визначення: «екотуризм – це подорож до куточків, не зіпсованих людською цивілізацією, метою якої є підтримання екологічної рівноваги в природі» [61]. Науковиця зауважує водночас, що це визначення все-одно є надто широким і неконкретним. Подорожі у природні, малозаймані людиною території можуть бути притаманні не лише екологічному, а й звичайному природному, екстремальному чи пригодницькому туризму. Крім того, твердження про «підтримання екологічної рівноваги» є дещо суперечливим, адже будь-яка людська діяльність у природному середовищі так чи інакше порушує його рівновагу. Отже, умова віднесення туристичної активності саме до екотуризму полягає не у відновленні, а у мінімізації втручання людини у природні процеси.

Інше визначення, наведене у фаховій літературі (праці Воробйової О. А.), трактує поняття екотуризму таким чином: «екологічний туризм – це різновид природного туризму, який об'єднує людей, що подорожують із науково-пізнавальною метою» [10]. Хоча це тлумачення є більш коректним, воно також залишається занадто узагальненим, оскільки пізнавальні цілі в екотуризмі повинні бути саме екологічно орієнтованими.

Згідно з офіційним визначенням Всесвітньої туристичної організації (СОТ), екологічний туризм – це подорож до незайманих куточків природи. Проте таке визначення також є надмірно широким, адже воно охоплює низку інших напрямів природоорієнтованого туризму. Більш точним є визначення екологічного туризму як дефініції, запропоноване Товариством екотуризму США та Міжнародним союзом охорони природи (МСОП): «екотуризм – це будь-які види туризму й рекреації у природному середовищі, що не завдають шкоди природним комплексам, сприяють охороні природи та поліпшенню добробуту місцевого населення» [59, 63, 64].

Професійні екологи переважно послуговуються іншим формулюванням: «екотуризм – це форма природного туризму, головною метою якого є екологічна освіта туристів за умов мінімального впливу на природні комплекси» [62, 67].

Виходячи з узагальнення наукових підходів, екологічний туризм можна визначити як діяльність, що ґрунтується на таких ключових принципах: 1) подорожі в природне середовище з метою ознайомлення з живою природою, місцевими традиціями, культурою й побутом; 2) мінімізація негативного антропогенного впливу та підтримання екологічної стійкості середовища; 3) сприяння охороні природи та збереженню соціокультурного простору; 4) забезпечення екологічної освіти та просвітництва; 5) залучення місцевих жителів до туристичної діяльності з отриманням ними економічних вигід; 6) економічна ефективність і внесок у сталий розвиток регіону [36, 51].

Ці засади та дефініції розглядаються як фундаментальні для формування сучасної концепції екотуризму.

Проте більшість існуючих визначень не враховують однієї з найважливіших складових екотуристської діяльності – екологічної освіти та формування екологічної свідомості. У зв'язку з цим уточнене визначення, сформульоване Малютою К. Г., звучить наступним чином: «Екологічний туризм – це різновид природного туризму, що, як правило, здійснюється у відносно незайманих куточках природи з метою екологічної освіти, ознайомлення з традиційним способом життя, народними ремеслами, фольклорними традиціями

та історико-культурною спадщиною. Основними умовами є невиснажливе використання природних ресурсів, збереження природно-культурного комплексу та підтримка місцевої економіки» [34].

Отже, сучасна концепція екологічного туризму базується на трьох основоположних принципах:

- Мінімізація негативного впливу – забезпечення екологічної та соціокультурної сумісності, участь місцевих громад у контролі туристської діяльності, дотримання допустимих рекреаційних навантажень;
- Підвищення користі для території та населення, створення соціально-економічних переваг для охоронюваних природних зон і місцевих громад.
- Формування екологічної культури – екологічна освіта туристів, повага до традицій місцевих жителів і культурна взаємодія [51].

На думку Данкевича В. Є. та Данкевича Є. М. [17], екотуризм виконує такі ключові функції: підвищення екологічної обізнаності, емоційне оздоровлення, формування екологічної культури, створення робочих місць, стимулювання традиційних форм природокористування, залучення інвестицій у природоохоронну сферу, розвиток ремесел і місцевого самоврядування [17].

Зіставлення різних концепцій дозволяє виокремити два підходи до розуміння екотуризму – вузький (класичний) і широкий. Перший домінує в країнах із великими природними територіями (США, Канада, Австралія) і базується на філософії так званих «зелених» рухів та об'єднань громадян. Другий характерний для країн Західної Європи, де обмежені ресурси дикої природи зумовили більш гнучке, інтегроване розуміння екотуризму.

Розвиток екологічної свідомості у суспільстві впливає навіть на традиційні форми туризму, які дедалі частіше поєднують відпочинок із природоохоронними або пізнавальними компонентами. Це зумовлює появу нового напрямку – екотехнологічного туризму, який орієнтується на впровадження екологічно чистих технологій у туристичну індустрію [19, 25].

Усі форми екотуризму доцільно класифікувати на два основні типи:

1. Екотуризм у межах особливо охоронюваних природних територій (зокрема, територій природно-заповідного фонду) – класична форма, що відповідає «австралійській моделі»;

2. Екотуризм поза межами охоронюваних територій – широкий спектр діяльності від агротуризму до екологічних круїзів, що відповідає «європейській моделі» [22, 30, 31, 45].

Виокремлюють три головні напрями екотуризму: класичний природний, орієнтований на дику природу та відпочинок людини у її лоні; рекреаційний, який охоплює антропогенно змінені, але екологічно прийнятні території як зони туристичної активності; соціокультурний (етнографічний, історико-культурологічний), спрямований на вивчення традицій, побуту й культури народів без втручання у місцеве природне середовище [18, 21, 24].

Отже, екологічний туризм є динамічною формою туристичної діяльності, яка по-різному інтерпретується в різних країнах, але в усіх випадках спрямована на гармонізацію взаємодії людини та природи.

Усі зазначені форми туризму та терміни, що їх характеризують, виникли та розвинулися під впливом сучасного екологічного імперативу, а також концепцій сталого (підтримуючого) розвитку й збереження біологічного різноманіття [22, 24].

Екологічний туризм посідає вагоме місце серед сучасних форм туристичної діяльності в Україні. Завдяки багатству природних ресурсів, різноманітності ландшафтів, унікальним екосистемам та численним природним об'єктам – таким як Карпатський регіон, Кримські гори, заплави Дніпра, Сколівські Бескиди – держава володіє значним потенціалом для розвитку цього напрямку. Загальна площа територій, придатних для рекреаційного використання, становить близько 9,4 млн га, що відповідає 15,6 % загальної площі країни. З них 2,3 млн га припадає на рівнинні зони, а ще 2,3 млн га – на гірські, включаючи 1,9 млн га Карпат і 0,4 млн га Кримського регіону [50, 58].

Починаючи з 2020 року, розвиток туристичної галузі як в Україні, так і в глобальному масштабі, зазнав суттєвого уповільнення, що було зумовлено сочатку пандемією COVID-19. Зокрема, в Україні у 2020 році обсяг реалізованих туристичних послуг зменшився на 54 % порівняно з 2017 роком, що еквівалентно 32,4 млрд грн [57].

Подальше погіршення ситуації відбулося у 2022 році внаслідок повномасштабного воєнного вторгнення російської федерації. Окупація значної частини рекреаційних територій, ведення бойових дій, масова мобілізація населення та загроза безпеці громадян практично у всіх куточках нашої країни призвели до суттєвого зниження туристичної привабливості України як для внутрішніх, так і для іноземних туристів. У результаті темпи розвитку туристичної галузі в Україні залишаються нижчими порівняно з середньосвітовими або середньоєвропейськими показниками.

1.3. Екологічний туризм: передумови становлення та переваги

Отже, екотуризм узагальнено визначається як форма туристичної діяльності, що передбачає подорожі до природних територій, які зберегли свою первозданність і мають статус охоронюваних. Основною метою екотуристів є мінімізація впливу на довкілля, сприяння екологічній освіті, фінансова підтримка природоохоронних заходів, а також соціально-економічна підтримка віддалених поселень. Екотуризм, як зазначає у своїх працях Любонько Т. В., розглядається як важливий інструмент збереження природного середовища для майбутніх поколінь [32].

У нормативно-правовій базі України термін «екотуризм» трактується досить широко, однак здебільшого обмежується характеристикою рекреаційної діяльності без належного врахування механізмів її регулювання. Згідно з Національною програмою розвитку туризму, екотуризм визначається як відвідування екологічно чистих природних територій – заповідників, заказників, національних парків – які не зазнали або зазнали мінімального антропогенного впливу [30].

Фундаментом для розвитку екотуризму в Україні є мережа охоронюваних природних територій. Державна політика у цій сфері передбачає розробку стратегічних документів, спрямованих на збереження довкілля та стимулювання туристичної активності. Крім того, в Україні функціонує низка неприбуткових організацій, що здійснюють діяльність у напрямі підтримки екотуризму та охорони природи.

Наукові дослідження українських фахівців – зокрема О. Бейдика, О. Дмитрука, С. Дмитрука, О. Дикого, Т. Зінчук, І. Замули, Я. Москвяка, О. Роїк, О. Недзвецької та інших [4, 18, 24, 25, 38, 52] – акцентують увагу на важливості розвитку екологічного туризму як перспективного напрямку туристичної галузі та економіки загалом. У працях цих авторів розглядаються питання організації, управління, культурної значущості екотуризму як для туристів, так і для місцевих громад, що проживають на територіях його реалізації.

Актуальність теми екотуризму зумовлена низкою чинників, серед яких:

- зростання антропогенного навантаження на природні екосистеми, що потребує науково обґрунтованих заходів щодо їх збереження;
- необхідність захисту населення урбанізованих регіонів від стресових чинників і захворювань;
- трансформація поведінкових моделей, що проявляється у прагненні до глибшого контакту з природою;
- потреба у формуванні системи екологічного виховання, орієнтованої на збереження природного середовища;
- стимулювання соціально-економічного розвитку територій з низьким рівнем індустріалізації, але з високим природним потенціалом;
- збереження та розвиток соціокультурного середовища місцевих громад, розташованих поблизу природоохоронних об'єктів [55].

Для ефективного розвитку екологічного туризму необхідно забезпечити низку умов:

- модернізацію транспортної інфраструктури, що забезпечить доступ до екотуристичних об'єктів;

- формування доступної цінової політики, орієнтованої на широкі верстви населення;
- організацію екологічних турів із постійним оновленням маршрутів до віддалених природних локацій;
- наявність унікальних природних об'єктів, здатних формувати еколого-естетичні цінності у туристів [1].

Туризм, як одна з високорентабельних галузей світової економіки, демонструє динамічне зростання протягом останніх десятиліть. Його розвиток у період з 1950 по 1996 роки характеризується чотириразовим збільшенням міжнародного туристичного потоку, що порівнюється з масштабами промислової революції [56, 57].

Туристична діяльність сприяє працевлаштуванню населення: у малих країнах до 50 % робочої сили прямо або опосередковано залучені до туристичної сфери, тоді як у промислово розвинених державах цей показник становить близько 5 % [29]. Туризм також позитивно впливає на розвиток соціальної інфраструктури, залучення інвестицій, підвищення рівня життя населення, покращення екологічної ситуації через фінансування природоохоронних заходів. Крім того, потреби туристичної галузі стимулюють розвиток освіти, медицини та інформаційних технологій.

1.4. Основні особливості екотуризму в Україні

Україна лише нещодавно розпочала активний розвиток екологічного туризму. Хоча рівень його становлення ще далекий від світових стандартів, у цій сфері вже спостерігаються помітні позитивні зрушення. Серед основних тенденцій розвитку екотуризму варто виокремити: поступове облаштування територій природно-заповідного фонду рекреаційною інфраструктурою та створення нових туристичних маршрутів і еколого-освітніх стежок, про що регулярно зазначається у щорічних звітах про стан довкілля в Україні; активне впровадження стратегічного планування розвитку туризму на основі програмно-цільового підходу; зростання кількості сільських садиб, які приймають

екотуристів, а також збільшення попиту на послуги екотуризму; підвищення уваги до питань охорони та збереження природного середовища [34].

У 2012 році Держтуризмкурорт спільно з експертами Європейської Комісії та Всесвітньої туристичної організації розробив проєкт Концепції Державної цільової програми розвитку туризму та курортів до 2022 року. У документі визначено необхідність розвитку інфраструктури та інформаційного забезпечення найпривабливіших для туристів об'єктів культурної спадщини та природно-заповідного фонду. На основі цієї концепції створено низку регіональних програм розвитку туризму [33].

Загальний обсяг доходів від екотуристичних послуг у 2015 році становив близько 17 млрд грн (приблизно 680 млн дол. США). Найбільші прибутки отримали Івано-Франківська (5,2 млрд грн), Закарпатська (4,5 млрд грн) та Львівська (4,1 млрд грн) області, які разом забезпечили близько 81 % загальних доходів у сфері.

Екотуризм особливо приваблює мешканців великих міст, які прагнуть на кілька днів втекти від міської метушні, насолодитися природою, скуштувати традиційні українські страви з натуральних продуктів і відновити сили в екологічно чистому середовищі. Зростає також інтерес до екотуризму серед іноземців, що проживають і працюють в Україні, зокрема співробітників посольств та іноземних компаній із країн ЄС і пострадянського простору, де до 35 % жителів надають перевагу відпочинку в сільській місцевості [9].

За даними Мінагрополітики, у 2015 році близько 2,5 тис. жителів сільських територій були зайняті у сфері зеленого туризму.

Найперспективнішими регіонами для розвитку екотуризму в Україні до війни вважалися:

- Західний регіон: Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Хмельницька області;
- Південний регіон: Запорізька, Миколаївська, Одеська, Херсонська області;

- Центральний і Північний регіони: Київська, Полтавська, Чернігівська області.
- АР Крим (окупована росією на даний час).

Оскільки екотуризм в Україні наразі розвивається переважно на внутрішньому рівні, попит на нього формують головним чином внутрішні чинники – природне середовище, ресурси, клімат, соціально-економічна ситуація та рівень добробуту населення.

Туризм є важливим чинником економічного розвитку країни, адже Україна володіє значним природно-рекреаційним потенціалом [4]. Згідно зі звітом World Tourism Organization (2019), Україну відвідали 14,8 млн туристів, що на 7,7 % більше, ніж у 2018 році. Це свідчить про значний потенціал для розвитку природно орієнтованого туризму.

За оцінками ВТО, частка екотуризму у світовій туристичній галузі становить близько 10 %. В Україні у 2019 році було надано 112,6 тис. організованих туристичних послуг, серед яких значна частина стосувалася саме екотурів [19]. За даними Фонду регіонального розвитку, у тому ж році Карпати відвідали близько 3,5 млн туристів [58].

У 2019 році у національних парках і заповідниках України також зафіксовано зростання кількості відвідувачів: Карпатський біосферний заповідник прийняв понад 40 тис. туристів, а парк «Сколівські Бескиди» - понад 50 тис. В цілому, протягом 2015–2019 рр. екотуризм в Україні зростав у середньому на 15–20 % щороку.

Розвиток екотуризму позитивно впливає на регіональний розвиток, підвищує рівень добробуту місцевого населення, сприяє збереженню природних ресурсів та культурної спадщини.

Серед успішних прикладів – Карпатський біосферний заповідник, що поєднує природні красоти з традиційною гуцульською культурою, а також Національний природний парк «Синевир», де туристи можуть побачити озеро Синевир, водоспад Шипіт, стародавні церкви та музеї. Іншими осередками

розвитку екотуризму є Чорноморський біосферний заповідник, долина Дністра, Поліський природний заповідник тощо.

Важливо, щоб екотуризм відповідав принципам сталого розвитку та не завдавав шкоди природним екосистемам. Основні критерії сталого екотуризму включають: формування екологічної політики туроператорів, спрямованої на збереження ресурсів і біорізноманіття; охорону природного, соціального та культурного розмаїття; врахування екотуризму при розробці регіональних планів розвитку; підтримку місцевих громад через створення робочих місць і розвиток малого бізнесу; підвищення рівня екологічної освіти відвідувачів; скорочення забруднення довкілля та запровадження відновлюваних джерел енергії; ефективне використання водних і енергетичних ресурсів.

За даними міжнародних експертів, у 2015 році прямий внесок туризму у ВВП України становив 29 млрд дол. США (1,4 % ВВП), а зайнятість у галузі — близько 214,5 тис. осіб. У 2021 році, за оцінками Національної туристичної організації України, внесок галузі у ВВП зріс до 11,6 %, із прогнозованим щорічним приростом у 2,9 % до 2026 року. Проте ці надзвичайно позитивні тенденції були перервані через військове вторгнення Росії у 2022 році.

1.3. Екологічний вплив екотуристичної діяльності

Попри сучасні виклики, екотуризм в Україні має значний потенціал для подальшого розвитку, розширення туристичних можливостей і залучення як вітчизняних, так і іноземних відвідувачів.

Але, не зважаючи на основні позитивні тенденції, розвиток екотуризму водночас посилює техногенний тиск на довкілля, що часто призводить до деградації природних об'єктів. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває вивчення проблеми визначення негативних наслідків впливу екотуризму на природне середовище та пошук ефективних шляхів їхнього запобігання (див. рис. 1.2).

Рівень розвитку екотуризму в Україні наразі залишається досить низьким. Хоча природний потенціал нашої держави є значним, його соціально-економічна

складова поки що недостатньо реалізована. Багато потенційно привабливих екотуристичних зон перебувають у занедбаному стані через брак належної уваги до охорони природи та слабкий розвиток туристичної інфраструктури.

Рисунок 1.2 Основні джерела негативного впливу екотуризму на навколишнє середовище (подано за [24]).

Екотуризм може чинити як позитивний, так і негативний вплив на природні комплекси – залежно від рівня його організації та ефективності заходів із охорони довкілля. Основними джерелами негативного впливу є діяльність самих туристів, функціонування об'єктів гостинності та транспорт.

До екологічних наслідків діяльності туристів належать витоптування рослинності та ґрунтів, засмічення територій, підвищення ризику пожеж, знищення окремих видів флори і фауни, а також створення факторів шуму, тривоги та занепокоєння для тварин. Такі процеси найбільш інтенсивно проявляються у зонах масового відвідування – узбережжях, гірських маршрутах, приміських рекреаційних зонах та біля популярних природних об'єктів (печер, водоспадів, скель тощо).

Вагомим чинником негативного впливу є транспортна складова туризму. Туристи становлять значну частку пасажиропотоку різних видів транспорту, особливо повітряного та водного. Транспортні засоби спричиняють шумове

забруднення, забруднення повітря, води й ґрунтів, а також впливають на ландшафти через будівництво транспортної інфраструктури.

Ще більш відчутним є вплив туристичних об'єктів — великих готелів, ресторанів, розважальних закладів. Їхня діяльність часто супроводжується надмірним споживанням води та енергії, утворенням значних обсягів відходів і забрудненням водою через відсутність ефективних систем очищення. Накопичення таких об'єктів у межах територій з високою рекреаційною цінністю може призводити до втрати естетичної привабливості ландшафтів.

Проте роль та значення екотуризму для розвитку місцевої економіки, сфери зайнятості населення, регіонального розвитку є надзвичайно великою..

Зменшення негативного впливу екотуризму можливе завдяки підвищенню рівня екологічної освіти населення та вдосконаленню законодавчого регулювання. Для України це особливо важливо, адже подальший розвиток екотуризму стримують такі чинники, як:

- низький рівень екологічної свідомості туристів, що спричиняє варварське ставлення до природи;
- нестача кваліфікованих кадрів, здатних організувати екотуризм відповідно до принципів сталого розвитку;
- недосконалість нормативно-правової бази, яка не враховує екологічну складову туристичної діяльності та не стимулює інвесторів [22].

Водночас розвиток екотуризму має низку позитивних ефектів:

- фінансову підтримку природоохоронних територій через оплату вхідних квитків, ліцензій на риболовлю тощо;
- розвиток і збереження особливо охоронюваних природних зон;
- зменшення шкоди довкіллю через організований і контрольований туризм;
- раціональне землекористування та підтримку органічного виробництва;
- охорону рідкісних видів флори і фауни [34, 58].

У країнах ЄС розроблено ряд матриць комплексної оцінки переваг та проблем, пов'язаних із розширенням використання екотуристичних напрямків рекреаційної діяльності (див. рис. 1.3).

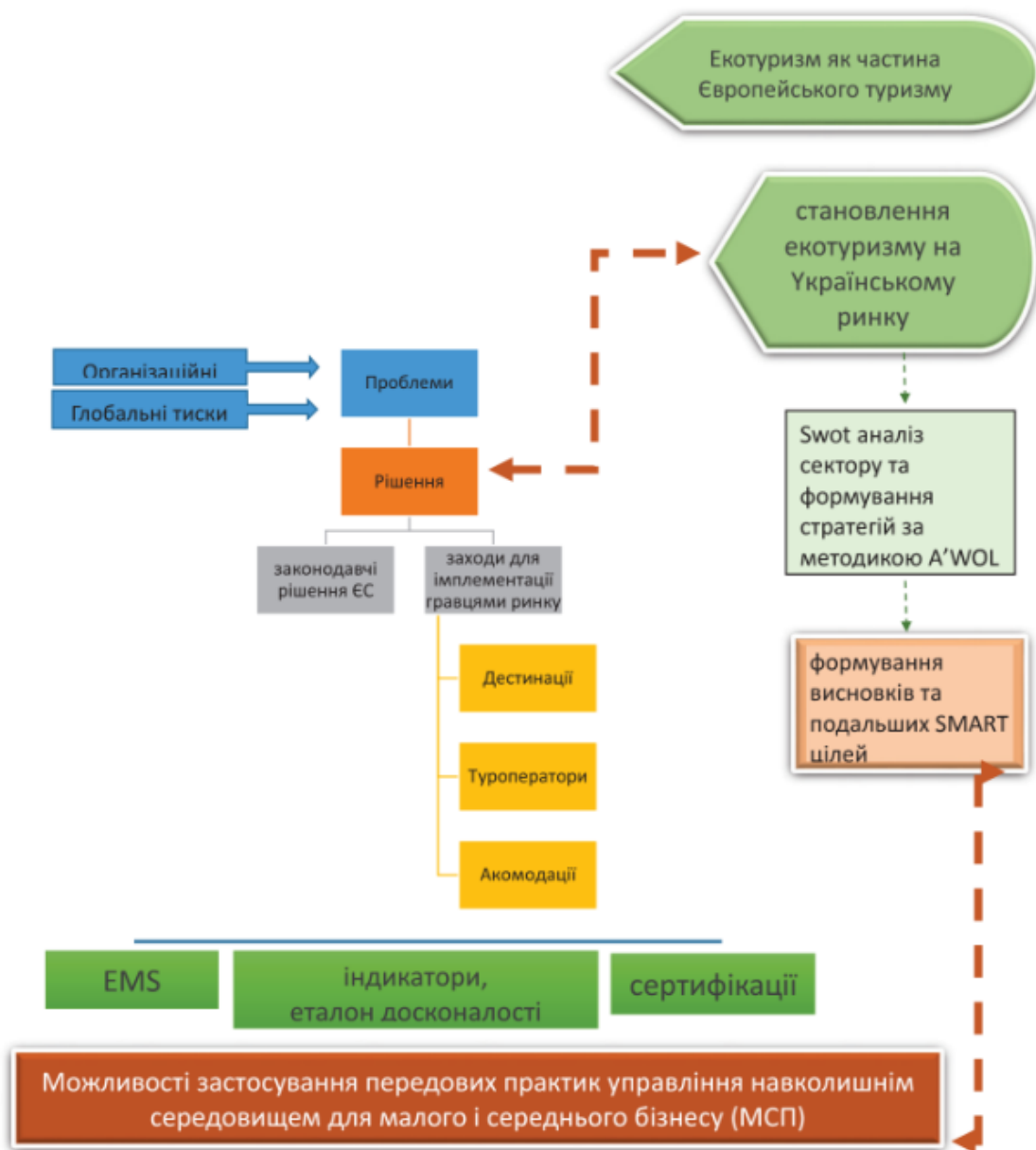

Рисунок 1.3 SWOT-схема переваг та викликів розвитку екотуризму у країнах Європейського Союзу (подано за даними УММ: <https://www.dniester1362.com/portfolio/eco-tourism/>)

Отже, Україна має сприятливі передумови для розвитку екологічного туризму, хоча цей напрям і досі перебуває на стадії становлення. Для активізації його розвитку необхідно:

- створити науково обґрунтовану стратегію розвитку екотуризму;

- забезпечити підготовку фахівців нової генерації;
- розробити додаткові маршрути та туристичні продукти;
- залучати внутрішні й зовнішні інвестиції;
- посилити охорону природних територій у зв'язку зі зростанням туристичних потоків [24].

Ефективне управління екотуризмом, як засвідчує європейський досвід, можливе за дотримання наступних умов:

- зонування територій із визначенням зон обмеженого відвідування;
- регулювання туристичних потоків для запобігання перевантаженню природних об'єктів;
- контролю діяльності підприємств у межах екотуристичних зон;
- співпраці з екологічно орієнтованими туроператорами;
- запровадження обґрунтованої системи цін на відвідування заповідних територій.

Таким чином, Україна, яка володіє унікальним природним і культурним різноманіттям, має значний потенціал для подальшого розвитку екологічного туризму.

1.6. Перспективні напрями екотуризму на території України

Україна зберегла багатство природних комплексів, у яких поєднується краса незайманої природи з культурними традиціями місцевого населення. Це створює передумови не лише для розвитку екологічного, а й етнографічного туризму. Країна послідовно демонструє прагнення до збереження природної спадщини світового значення, про що свідчить розгалужена мережа заповідників та національних природних парків, частина яких перебуває під егідою міжнародних організацій. Україна має давні традиції гармонійної взаємодії людини з природою, що втілені у практиці заповідної справи та формуванні концепції екологічної безпеки [14].

Важливою умовою розвитку системи екотуризму є багатство біологічного різноманіття. Різноманітність природно-географічних умов України дозволяє

використовувати мінеральні води, лікувальні грязі, кліматичні ресурси та інші складові оздоровчо-рекреаційного потенціалу. Значну роль у розвитку екотуризму відіграють ліси, які забезпечують умови для відпочинку, оздоровлення та задоволення естетичних і пізнавальних потреб населення. Особливе значення мають приміські рекреаційні зони, що створені у більшості областей країни. Така організація відпочинку дозволяє людям проводити дозвілля без тривалих подорожей – наприклад, у лісах поблизу Києва, Харкова, Львова, нашого Луцька та інших великих міст [27, 28].

В Україні є багато територій, придатних для класичного екотуризму, де гармонійно поєднані природні ландшафти й етнокультурна спадщина. Найбільший інтерес становить Карпатський регіон, де серед гір і лісів, у долинах гірських річок протягом століть зберігаються самобутні традиції гуцулів, бойків та лемків. Значна частина цих земель входить до природно-заповідного фонду. У регіоні збережено унікальні типи дерев'яного зодчества, зокрема церкви, народну музику, танці, народні промисли – різьблення по дереву, обробку металу, ткацтво й вовняні вироби. Регулярне проведення етнічних фестивалів і свят дає змогу ознайомитися з культурною спадщиною місцевих етносів.

Водночас перспективи розвитку екотуризму мають й інші регіони Західної України. Зокрема, унікальним природно-культурним осередком є Поділля. Національний природний парк «Подільські Товтри» - один із семи природних чудес України – поєднує в собі унікальні геологічні утворення, багаті ландшафти та численні історико-культурні пам'ятки [32].

Північна частина України, Полісся – також характеризується високим природним потенціалом. Тут зосереджені великі лісові масиви, численні річки, озера й болота. Регіон відомий збереженими природними багатствами, етнокультурною спадщиною, традиційними промислами, зокрема бортництвом. Наявність численних об'єктів природно-заповідного фонду, строкатість ландшафтів і багатство флори та фауни створюють сприятливі умови для розвитку екотуризму [41, 48].

Узбережжя Чорного моря теж має значний потенціал завдяки численним заповідним територіям. Наприклад, особливу увагу привертає село Вилкове, розташоване в межах Дунайського біосферного заповідника, що має назву «Української Венеції». Його унікальність полягає в особливому плануванні – замість вулиць тут система каналів, а основним транспортом є човни та барки.

Степові області України – Миколаївська, Запорізька, Херсонська, Донецька – також мають сприятливі умови для розвитку екотуризму. Тут збереглися унікальні природні ландшафти, представлені такими об'єктами, як біосферний заповідник «Асканія-Нова», Український степовий заповідник «Сланецький степ», Олешківські піски, а також національні природні парки «Святі гори» на Донеччині та «Бузький гард» на Миколаївщині. Ці території відзначаються високим рівнем природної цінності, унікальною флорою й фауною, а також історичним значенням [55]. На жаль, війна суттєво знищила природні комплекси цього регіону, і на їх відновлення після перемоги над ворогом, у повоєнний час, підуть десятиліття.

Великі перспективи для міжнародного співробітництва у сфері екотуризму відкриває створення транскордонних природоохоронних територій. Так, у 1998 році було засновано українсько-польсько-словацький біосферний заповідник «Східні Карпати», а також розпочато формування спільних заповідних зон у дельті Дунаю («Дунайські плавні»). У майбутньому планується створення аналогічних об'єктів на кордонах із Польщею та іншими країнами Євросоюзу.

У межах національних природних парків України екотуристична діяльність реалізується у різних формах:

- екскурсії екологічними стежками з короткочасним відпочинком (Карпатський НПП, НПП «Святі Гори»);
- науково-пізнавальний туризм (Карпатський, Яворівський НПП);
- піший та спортивно-оздоровчий туризм (НПП «Вижницький», Ужанський НПП);
- лижний і гірськолижний туризм (НПП «Сколівські Бескиди», «Вижницький»);

- велосипедні та кінні маршрути (НПП «Синевир», Шацький НПП);
- водні подорожі та рафтинг (НПП «Вижницький»);
- підводний туризм і дайвінг (Азово-Сиваський НПП);
- мисливський та рибальський туризм (Шацький, Деснянсько-Старогутський, Азово-Сиваський НПП);
- екстремальні види екотуризму, зокрема скелелазіння, польоти на повітряних кулях і дельтапланах (НПП «Синевир», «Подільські Товтри», «Вижницький») [21].

Незважаючи на значний природно-рекреаційний потенціал, екотуризм в Україні все ще перебуває на етапі становлення. Це пов'язано з тим, що багато національних парків зосереджують основну увагу на науково-дослідній та природоохоронній діяльності. Водночас старіші парки, такі як Карпатський і Шацький, які діють із 1980-х років, успішно поєднують природоохоронні, наукові та туристичні функції. Вони активно впроваджують інноваційні форми залучення відвідувачів, наприклад фестивалі, освітні програми та конгресний туризм, що сприяє популяризації екотуризму в Україні [9, 21, 34].

Висновки до Розділу I:

Отже, підсумовуючи все вищесказане, можна відмітити, що Україна володіє значним природним потенціалом і багатою природною спадщиною, однак багаторічне забруднення довкілля та нераціональне використання природних ресурсів призвели до істотного погіршення екологічного стану території. У зв'язку з цим одним із ключових напрямів державної політики має стати відновлення зруйнованих екосистем і зменшення антропогенного навантаження на природу.

Екотуризм, як одна з форм сталого розвитку туризму, може відігравати подвійну роль у взаємодії людини з довкіллям. З одного боку, він сприяє збереженню природних територій, підвищує екологічну свідомість населення, створює фінансові джерела для охорони навколишнього середовища та підтримки заповідних зон. З іншого боку, неконтрольований розвиток

екотуризму може стати чинником деградації природних комплексів — спричиняти забруднення повітря, води й ґрунтів, руйнування лісових екосистем, скорочення біорізноманіття та знищення рідкісних видів. Для забезпечення сталого розвитку екотуризму необхідно запровадити ефективні механізми управління, які поєднуюватимуть економічні, природоохоронні та освітні заходи. Серед них – розробка екологічної політики туристичних підприємств, збереження природного, культурного й соціального різноманіття, підвищення рівня екологічної культури відвідувачів, раціональне використання природних ресурсів і зменшення забруднення. Реалізація цих підходів сприятиме не лише охороні навколишнього середовища, а й розвитку регіональної економіки, створенню нових робочих місць, підвищенню інвестиційної привабливості природних територій.

Водночас, діяльність у сфері екологічного туризму, як і будь-яка інша туристична діяльність, може супроводжуватися певними екологічними ризиками та зростанням антропогенного навантаження на природні комплекси. Єднання з природою, прагнення до такого єднання – це прекрасна тенденція сучасного світу, водночас не можна виключати усі ті ризики, яких зазнають екосистеми від напливу бажаючих відпочити на лоні природи. У заповідних об'єктах служба охорони часто дотримується правила «місця зростання червонокнижних видів – інформація обмеженого користування», адже ніколи немає гарантії, що турист чи екскурсант не спокусить на те, щоб вирвати хоч одну квітучу орхідею або зламати гілку «неопалимої» купини. Таким чином, наявність означення «екологічний» біля терміну «туризм» - ще не є гарантією відсутності шкоди для довкілля у процесі здійснення такої рекреаційної діяльності.

Отже, екотуризм може стати одним із ключових чинників сталого розвитку України, забезпечуючи баланс між задоволенням туристичних потреб і збереженням природних екосистем для майбутніх поколінь. Водночас активний екологічний туризм у регіоні сам по собі може бути причиною формування ряду екологічних загроз та викликів, які потребують вчасного реагування.

РОЗДІЛ 2 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИРОДНИХ УМОВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ В КОНТЕКСТІ ЇХ СПРИЯТЛИВОСТІ ДЛЯ ЕКОТУРИЗМУ

2.1. Фізико-географічна характеристика регіону

Волинська область розташована на північному заході України, межуючи з Білоруссю на півночі, Рівненською областю на сході, Львівською – на півдні, а на заході – з польськими воєводствами Хелмським і Замостським. Її площа становить 20,1 тис. км², що дорівнює 3,3% території України [30].

Географічне положення та ландшафти регіону є досить сприятливими для реалізації концепцій та програм розвитку екологічного туризму.

Регіон має сприятливе фізико-географічне розташування, з відносно добре збереженими природними геосистемами. Проте рівень освоєння території варіюється: найбільші зміни спостерігаються в південній лісостеповій частині. Волинське Полісся вирізняється рівнинним рельєфом, наявністю крейдових порід, карстових форм, високим рівнем ґрунтових вод, густою річковою мережею, великою кількістю озер, заболоченістю та перезволоженням.

З 1960-х років природні ландшафти Волинського регіону зазнали значних змін через промисловий розвиток, розширення транспортної інфраструктури, осушення ґрунтів та зменшення лісових площ. Це призвело до змін мікроклімату, флори і фауни. Зональність та типи ландшафтів є типовими для зони Полісся і Лісостепу України.

Наша область поділяється на три природні зони: північнополіську, південнополіську та лісостепову. В межах Волині виділяють два основні типи ландшафтів:

- Поліські: характеризуються великою лісистістю, заболоченістю, малородючими ґрунтами, численними заплавами та карстовими озерами.

- Лісостепові: мають долинно-грядовий рельєф із яружно-балочними та карстовими формами, сірими опідзоленими ґрунтами та малогумусними чорноземами.

Водночас багато ландшафтних фацій лежать на межі цих природних зон або мають азональний характер (наприклад, болотні масиви, заболочені землі, озерно-лімнологічні комплекси, тощо).

2.2. Кліматичні умови регіону і їх сприятливість для екотуризму

Волинська область розташована на північному заході України, у межах Поліської низовини, що зумовлює її помірно-континентальний клімат із м'якою зимою та помірно теплим, вологим літом. Клімат формується під впливом західного переносу повітряних мас з Атлантичного океану, що зумовлює значну зволоженість території та помірні температурні коливання протягом року. У структурі кліматичних умов Волині спостерігається поєднання рис морського й континентального типів клімату, що забезпечує сприятливі умови для відпочинку впродовж більшої частини року [19].

Отже, клімат регіону – помірно континентальний: з м'якою зимою, теплим літом, а весна й осінь – тривалі та з рясними опадами.

Середньорічна температура повітря становить близько $+7,0...+7,5$ °C, при цьому найтеплішим місяцем є липень (у середньому $+18,5...+19,5$ °C), а найхолоднішим – січень ($-4...-5$ °C). Такі показники свідчать про відсутність екстремальних температур, що створює комфортні умови як для постійного проживання населення, так і для здійснення туристичних подорожей, зокрема екологічного, пізнавального, спортивного та сільського туризму.

Температурний режим і його сезонні особливості характеризуються тим, що теплий період триває з квітня по жовтень, коли середньодобова температура перевищує $+10$ °C. Сума активних температур становить у середньому $2500-2700$ °C, що є сприятливим для розвитку таких активних туристично-рекреаційних видів діяльності як велотуризму, пішохідних маршрутів, водного відпочинку та сільських екотурів.

Весна на Волині характеризується відносно повільним наростанням температури та помірною кількістю опадів, що забезпечує комфортні умови для прогулянок та ознайомлення з природними ландшафтами.

Літо зазвичай помірно тепле, без надмірної спеки: середні максимальні температури у липні в денні години доби становлять +24...+26 °С, а у нічні години – +14...+16 °С. Такий температурний режим є оптимальним для активного туризму — кемпінгу, водних подорожей на Шацьких озерах, рибальства та відпочинку в лісопаркових зонах.

Осінь вирізняється тривалим «бабиним літом» і повільним зниженням температури, що сприяє розвитку фестивального, гастрономічного та етнографічного туризму.

Зима м'яка, з помірною кількістю снігового покриву (у середньому 20–25 см). Температури рідко опускаються нижче –10 °С, що дозволяє розвивати зимові види відпочинку: лижні прогулянки, катання на ковзанах та екологічні маршрути у зимовий період.

Опади та зволоженість території дослідження характеризуються плавною динамікою річних змін показників. Середня багаторічна кількість опадів у Волинській області становить близько 600–700 мм/рік, з незначною варіацією між північними (Поліськими) та південними (Лісостеповими) районами. Найбільша кількість опадів випадає в літній період – переважно у вигляді короткочасних дощів, що не заважають туристичній активності. Узимку опади переважно снігові, але кількість днів із сніговим покривом порівняно невелика, вона становить близько 80–90 мм твердих опадів на рік.

Висока вологість повітря (у середньому 75–80 %) у поєднанні з великою кількістю лісових масивів та водойм створює комфортний мікроклімат для оздоровчого туризму, зокрема для санаторно-курортного відпочинку в рекреаційних зонах навколо озер Світязь, Пулемецьке, Люцимир, а також у районах Шацького національного природного парку.

Вітровий режим та інсоляційні умови регіону також є в цілому досить сприятливими для екотуризму.

Переважаючими є західні та північно-західні вітри, середня швидкість яких становить 3–4 м/с. Вітровий режим сприяє очищенню атмосфери та підтриманню високої якості повітря, що є важливим чинником привабливості регіону для рекреації та екологічного туризму. На території області не спостерігається частих штормових вітрів чи пилових бур, тому кліматичні умови можна вважати стабільними та безпечними для туристів.

Рівень сонячної радіації є достатнім для активного відпочинку: тривалість сонячного сяйва становить у середньому 1800–1900 годин на рік, з максимумом у червні–липні. Це створює сприятливі умови для пляжного, водного та спортивного туризму в літній сезон, а також для розвитку фототуризму та спостереження за природними об'єктами.

Кліматичні ризики та обмеження для туризму, проте, визначаються у регіоні, зокрема, вони пов'язані із сезонними особливостями погодно-кліматичних умов.

Попри загальну сприятливість клімату Волинської області, існують певні визначені кліматичні ризики, що можуть впливати на туристичну діяльність. Серед них виділяють:

- підвищена вологість і часті тумани у поліських районах, що можуть ускладнювати транспортне сполучення та планування турів;
- короткочасні зливи влітку, особливо у червні–липні;
- сезонність деяких видів туризму — переважання активного туризму в теплий період і відносна пасивність у зимові місяці.

Проте ці явища не мають системного або загрозливого характеру й здебільшого не знижують привабливості регіону. Навпаки, зміна сезонів надає можливість розвивати різноманітні туристичні продукти, орієнтовані на різні категорії відвідувачів.

Туристично-рекреаційна оцінка клімату Волині засвідчує, що клімат Волинської області є одним із найбільш комфортних у північному регіоні України для розвитку різних видів туризму:

- 1) екологічного в широкому розумінні цього терміну (завдяки природним комплексам Полісся та системі озер);
- 2) водного та пляжного (у Шацькому поозер'ї, на річках Прип'ять, Стир, Турія);
- 3) оздоровчо-санаторного (м'який клімат, чисте повітря, відсутність надмірної спеки);
- 4) культурно-пізнавального (комфортні умови для екскурсій протягом більшої частини року);
- 5) сільського та агротуризму (оптимальна кількість опадів і сприятлива температура для розвитку аграрного середовища).

Загалом, за комфортністю клімату для туризму Волинь належить до територій високої туристично-рекреаційної привабливості. Її природно-кліматичні умови не створюють серйозних обмежень для розвитку туристичної інфраструктури та формування сталих туристичних і рекреаційних потоків упродовж усього року.

Кліматичні умови Волинської області характеризуються поєднанням помірного тепла, достатнього зволоження, м'яких зим і відсутності екстремальних природних явищ. Такі особливості забезпечують високий рівень кліматичної комфортності, що робить регіон перспективним для розвитку різноманітних видів туризму – від рекреаційного до науково-пізнавального.

Збалансованість температурного режиму, оптимальна кількість опадів, наявність значних лісових та водних масивів, а також сприятливий екологічний стан довкілля створюють передумови для позиціонування Волині як одного з найкомфортніших регіонів України для розвитку сталого та екологічно орієнтованого туризму.

2.3. Водні, ґрунтові та біотичні природні ресурси регіону

Водні ресурси – це особливе багатство краю та туристичний об'єкт. Волинь багата на поверхневі води – річки, озера, ставки. Основні водні артерії зосереджені у басейнах Прип'яті та Західного Бугу. Найбільші річки регіону – це

ріки Прип'ять, Турія, Стохід, Стир. Загалом на території області протікає 137 річок загальною довжиною понад 3400 км. Озер у регіоні нараховується 220, загальною площею майже 14,4 тис. га, більшість з них – це водойми карстового походження (Шацькі, Згоранські). Осушення призвело до обміління деяких водойм, зокрема Світязя та Прибича.

Болота займають близько 350 тис. га у межах області, з яких 40 тисячі гектарів земель припадає на торфовища. Осушення 310 тис. га боліт негативно вплинуло на гідрологічний режим, рослинність і тваринний світ, включно з видами, занесеними до Червоної книги.

Ґрунтовий покрив області різноманітний: переважають дерново-підзолисті (511 тис. га), лучні (626 тис. га), дернові (180 тис. га), опідзолені лісостепові (183 тис. га), чорноземи (72 тис. га). У поліській частині домінують природні землі – ліси, луки, пасовища, а в лісостеповій – переважають сільськогосподарські угіддя.

Ґрунтоутворення у регіоні визначається специфікою місцевих природних чинників. На Поліссі переважають дерново-підзолисті, оглеєні, лучно-болотні, торф'яні ґрунти, а на Волинській височині – сірі, темно-сірі опідзолені та чорноземи. Заплави річок Західного Бугу та Стиру вкриті переважно торф'яно-болотними ґрунтами.

Флористичне різноманіття та рослинний покрив у регіоні є типовими для Північно-Західного Полісся України. Волинська область належить до Західноукраїнської геоботанічної підпровінції, що зумовлює її флористичну специфіку. Лісовий фонд регіону охоплює 656,94 тис. га, що становить 31,3% загальної площі області. Основними лісоутворюючими породами є сосна звичайна (57%), вільха чорна (13%), береза бородавчаста (13%) та дуб черешчатий (12%). Структура лісових формацій включає бори (22%), субори (37%), судіброви (35%) і діброви (6%). Внаслідок інтенсивних рубок головного користування спостерігається тенденція до заміщення дубових насаджень сосновими та березовими.

Флора судинних рослин області налічує 1525 видів, серед яких 343 є інтродукованими або культивованими. 72 види рослин включено до Червоної книги України.

Рослинний покрив регіону представлений рівнинними ділянками, з окремими незначними погорбкованими підвищеннями, частково вкритими сосновими, березовими, ялиновими, чорновільховими та мішаними лісами, а також зайнятими заболоченими рівнинами і міжрічковими луками. У Волинському Поліссі домінують борові формації, які класифікуються за умовами зволоження та флористичним складом на лишайникові, зелено-мохові, рунякові та сфагнові типи.

На дюно-горбистих ділянках із глибоким заляганням ґрунтових вод переважають лишайникові сосняки. Ялинові ліси з домішками сосни, берези, вільхи та осоки збереглися фрагментарно в заболочених зниженнях північної частини області. Значні площі займають міжрічкові луки, зокрема заплавні — у долинах Прип'яті, Стиру, Стоходу та Турії.

Прибережно-водна та водна рослинність представлена очеретом, рогузом вузьколистим, лепешняком, вербозіллям, вербою попелястою, м'ятою водяною, чистецем болотяним, незабудкою болотяною, щавлем прибережним. Водні ценози охоплюють угруповання водяного різака, рдесників, латаття білого, сніжно-білого та глечиків жовтих.

На болотах трапляються рідкісні види, занесені до Червоної книги України, зокрема альдрованда пухирчаста, баранець, росянки, зозульки, любка дволиста, ситник бульбастий, осоки Давелла і затінкова. У західній частині Волинського Полісся зростають реліктові плейстоценові види, чутливі до змін гідрологічного режиму [30].

Ендемічні види, такі як гвоздики несправжньоопізняя та смілка литовська, потребують особливої охорони. Частина рослин охороняється на міжнародному рівні – згідно з Європейським Червоним списком та Бернською конвенцією. Деякі рослинні угруповання включено до Зеленої книги України [39, 45, 51].

На Волинській височині поширені дубові ліси з домішками липи серцелистої, клена гостролистого, ясена звичайного, а також степові види – ковила волосиста, осока низька, горицвіт весняний.

Зоологічна характеристика регіону також є типовою для зони мішаних лісів (або Полісся) в Україні. Зоогеографічно Волинська область охоплює території Поліського округу Мішанолісової провінції та Волинського височинного району Західнолісостепового округу Лісостепової провінції Європейської підобласті Голарктики.

Біорізноманіття регіону зумовлене ландшафтною мозаїкою, наявністю лісових, болотних екосистем, озер та сприятливим кліматом. 90% хребетних тварин є автохтонними, решта видів є інтродуковані. Типовими представниками фауни є їжак білочеревий, вивірка, куниця, лисиця, заєць-русак, кабан, сарна, лось. Серед інтродуцентів – сиг чудський, товстолобики, амур білий, собака єнотоподібний, норка американська, ондатра, олень плямистий [39, 45].

До охоронних списків включено численні види: міногу українську, карася золотистого, ропуху очеретяну, лелеку чорного, тетерука, глушця, білозубку, нічницю війчасту, кажанів, мишівку, горностая, рись. Види охороняються згідно з Червоною книгою України, Європейським Червоним списком, списком МСОП, Бернською та Вашингтонською конвенціями.

Фауністичний комплекс лісів є найрізноманітнішим. У соснових лісах поширені ящірки, ропухи, дрімлюги, дятли, тетеруки, борозубки, лисиці, дикі свині. Мішані ліси мають багатшу кормову базу, що сприяє зростанню чисельності земноводних, плазунів, птахів і ссавців.

Водно-болотні комплекси характеризуються строкатою іхтіофауною: щука, карась, плітка, головень, лящ, окунь, краснопінка, лин, в'юн. Тут мешкають жаба озерна, тритон гребінчастий, численні види птахів — журавлі, кулики, сови, чайки, ластівки, а також напівводні ссавці — видра, бобер. Зареєстровано 25 рідкісних видів хребетних, занесених до національних та міжнародних охоронних списків [51].

Хребетні тварини демонструють високу мобільність, здатні до сезонних і добових міграцій, що сприяє формуванню складної просторової структури біоценозів. Збереження біорізноманіття є ключовим чинником стабільності геосистем [2, 7, 30].

2.4. Стан та перспективи використання для екологічного туризму природно-заповідного фонду

Природно-заповідний фонд (ПЗФ) охоплює території суші та акваторії, що мають виняткову природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність. Його формування спрямоване на збереження ландшафтного різноманіття, генофонду флори та фауни, підтримання екологічної рівноваги та забезпечення базового моніторингу стану довкілля [42].

На землях, що належать до ПЗФ, а також на територіях історико-культурного або природоохоронного призначення, заборонено здійснення будь-якої діяльності, яка може спричинити негативний вплив на природні або культурні комплекси, або перешкоджати їх функціонуванню відповідно до цільового призначення.

Структура природно-заповідного фонду Волинської області включає такі категорії: природні заповідники, національні природні парки, заказники, заповідні урочища, пам'ятки природи, ботанічні сади, а також парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Станом на 1 січня 2024 року в межах області функціонувало 399 об'єктів ПЗФ, з яких 27 мають статус загальнодержавного значення, а 372 — місцевого. Загальна площа заповідних територій становила 220692,02 га. Якщо враховувати території, що інтегровані до складу інших об'єктів (наприклад, ботанічні пам'ятки природи, заказники у межах національних парків), загальна площа ПЗФ досягає 235857,68 га [51].

Питома вага заповідних територій у структурі землекористування області становить 11,7%, тоді як фактична площа – 10,95%. Це пояснюється тим, що

понад 15 тис. га об'єктів місцевого значення були включені до складу територій загальнодержавного рівня [51].

У контексті виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, держава взяла на себе низку зобов'язань щодо охорони довкілля, зокрема стосовно природоохоронних територій. Одним із інструментів реалізації цих зобов'язань є формування Смарагдової мережі — системи охоронюваних територій, яка функціонує поза межами ЄС, але базується на аналогічних принципах, що й мережа NATURA 2000.

Об'єкти Смарагдової мережі разом із територіями NATURA 2000 формують ядро Пан'європейської екологічної мережі (PEEN), яка підтримується Бернською конвенцією. Держави-члени ЄС реалізують положення конвенції через розвиток NATURA 2000, а території особливої охорони в межах цієї мережі відповідають природоохоронним зонам Смарагдової мережі.

Станом на грудень 2019 року Постійним комітетом Бернської конвенції було затверджено оновлений перелік об'єктів Смарагдової мережі України, який включає 377 територій, серед яких 15 розташовані в межах Волинської області.

2.5. Особливості організації екотуризму в умовах Українського Полісся

Українське Полісся, до складу якого відносить більша частина Волинської області України – це один із найцінніших природних регіонів нашої країни: великі масиви лісів і боліт, численні озера й річкові системи, значна кількість видів флори і фауни (включно з рідкісними й охоронними). Це створює міцну екологічно-туристичну базу для розвитку природоорієнтованого туризму (екотуризму) як внутрішнього, так і за відповідних умов, міжнародного.

Основні природоохоронні осередки в регіоні та їх відвідуваність в контексті розвитку екологічного туризму:

- Шацький національний природний парк (Волинь) – один із найпопулярніших центрів рекреації в Поліссі, відомий Шацькими озерами (включно з Світазем). Парк має значну біорізноманітність і щорічно приймає помітну кількість відвідувачів (у відкритих джерелах наводяться оцінки порядку

десять тисяч – до 100 тис. людей на рік, у довоєнні роки стільки було відвідувачів щосезону).

- Поліський природний заповідник (Житомирщина) – важлива заповідна ділянка Полісся площею близько 20 104 га ($\approx 201 \text{ км}^2$); головна мета – збереження болотисто-лісових ландшафтів, велика кількість видів, значення для міграції птахів і т. ін. Вікіпедія

- НПП «Мале Полісся» (Lower Polissia) – нацпарк у Хмельницькій області, площа біля 8 762 га (близько 87.6 км^2), що також має рекреаційний і екологічний потенціал [39, 45, 51].

Аналіз існуючих актуальних тенденції та викликів у сфері розвитку екологічного туризму у зоні Українського Полісся дозволяє визначити такі основні прогностичні тренди:

1. Попит на природу підвищується, особливо після локальних перебоїв міжнародних поїздок (COVID-19 посприяв росту внутрішнього попиту на природні маршрути). Це створює можливості для розвитку «коротких» мікрорештуків і приміських рекреацій.

2. Нерівномірність розвитку інфраструктури є серйозною проблемою в галузі. Багато заповідних зон мають базову інфраструктуру (маркування стежок, інформаційні стенди, пункти першої допомоги), а інші потребують модернізації: дороги, санітарні вигоди, точки розміщення.

3. Нестача системного менеджменту та маркетингу також є проблемою. Не всюди є чіткі туристичні продукти, стандарти і цифрова присутність (онлайн-карти, мобільні додатки, просування). Це стримує притік цільових еко-туристів.

4. Екологічні ризики від масового туризму є досить значними. Без зонування й контролю зростаюча відвідуваність популярних локацій (Шацькі озера, тощо) може завдати шкоди екосистемам (витоптування берегів озер, сміття, ризик пожеж у посушливі періоди).

5. Війна й її наслідки також створюють додаткові виклики для галузі. Бойові дії в окремих регіонах ускладнили доступ і природоохоронну роботу; частина природно-заповідного фонду знищена або суттєво пошкоджена, інша

частина постійно перебуває під ризиками. Наслідки для відвідуваності та інфраструктури залишаються значними і потребують відновлення [39, 45, 51].

Водночас у багатьх природно-заповідних об'єктах регіону можна виділити приклади успішних практик організації еколого-туристичної діяльності:

1) Шацький НПП – на прикладі організації екологічних стежок («Світязянка», «Парк», «Лісова пісня»), навчальних програм і поєднання санаторно-рекреаційних об'єктів з природоохоронною діяльністю можна побачити модель балансування рекреації та охорони (регулярно проводяться наукові конференції і складаються звіти про біорізноманіття парку).

2) Регіональні ініціативи «Wild Polesia / Save Polesia» - це приклади просвітницької та проєктної роботи для розвитку nature-tourism із фокусом на стійкість і міжнародну кооперацію [51].

На рис. 2.1 подано принципову схему ролі та значення екологічного туризму для усіх сфер розвитку регіону. Як показує аналіз даної схеми, можна виділити чотири основні аспекти впливу екологічного туризму: це економічний аспект, соціальний аспект, екологічний аспект та культурний аспект. З точки зору економіки, розвиток екологічного туризму сприятиме процвітанню в регіоні, економічному зростанню, розвитку малого та середнього бізнесу. Соціальні аспекти впливу визначаються збільшенням кількості робочих місць, покращеннями у сфері зайнятості та працевлаштування населення, призупиненням відтоку трудових ресурсів, молоді, з регіону в урбанізовані зони, тощо. Екологічні аспекти визначаються покращенням використання місцевих природних ресурсів, тяжінням до їх збереження, примноження та охорони як передумови ведення малого і сімейного бізнесу в регіоні, пов'язаного з сферою обслуговування екотуризму [39, 51].

Культурні аспекти полягають у зростанні зацікавленості щодо збереження місцевої культурної спадщини, відновленні і культивуванні етнографічних традицій, виокремленні культурних та історичних особливостей регіону, що є привабливими та цікавими для туристів.

Джерело: УММ

Рисунок 2.1 Роль та значення екологічного туризму у сучасному світі (подано за даними УММ: <https://www.dniester1362.com/portfolio/eco-tourism/>).

Отже, основними пріоритететами розвитку екологічного туризму для поліських регіонів України виступають:

1. **Інфраструктурне зонування:** створення чітких функціональних зон на природоохоронних територіях регіону (буферні перехідні, рекреаційні, суворого режиму) та розвиток санітарної та безпекової інфраструктури.
2. **Сучасна цифрова стратегія:** розробка мобільних гідів або карт для Полісся (маршрути, сертифіковані гідів, правила поведінки) та їх активне просування в мережі, популяризація.
3. **Підтримка малого бізнесу в галузі:** розвиток еко-садиб, еко-ферм, локальної нішевої автентичної гастрономії; державно-приватні партнерства й використання «зелених» грантів для їх реалізації.
4. **Освіта й сертифікація в галузі:** підготовка гідів, програми для шкіл, еко-волонтерські ініціативи.

5. Моніторинг і науковий супровід: регулярний екомоніторинг (біорізноманіття, антропогенне навантаження) і адаптивне управління на базі даних щодо екологічного стану природоохоронних територій та його динаміки в часі і у просторі.

Висновки до Розділу II:

Таким чином, Волинська область, розташована на північному заході України, займає площу 20,1 тис. км², що становить близько 3% території держави. Її природні умови є досить сприятливими для розвитку екологічного туризму. Значною є різноманітність категорій та сукупна площа об'єктів природно-заповідного фонду, як бази для розвитку екологічного туризму. Загальна площа природно-заповідного фонду, з урахуванням інтегрованих територій (тобто, наприклад, заказників, включених до складу НПП), становить 235857,68 га. Питома вага заповідності в межах території області складає на даний час 11,7%, а фактична – 10,95%, що зумовлено включенням понад 15 тис. га об'єктів місцевого значення до складу територій загальнодержавного рівня.

Високою сприятливістю для розвитку екологічного туризму у регіоні характеризуються природно-рекреаційні ресурси в цілому, а також їх окремі компоненти – кліматичні умови, гідрографічна мережа, рослинні біокомплекси, ландшафтно-ценотичне розмаїття, наявність спеціальних ресурсних елементів, серед яких – бальнеологічні ресурси (лікувальні води та грязі), лікарські сировинні ресурси, ягідники та грибні угіддя, мисливські та рибальські угіддя, та багато іншого.

В цілому, варто відмітити, що природні та соціально-економічні чинники у Волинському регіоні у цілому сприяють розвитку екотуризму та є базовими для розширення даної форми рекреаційної діяльності.

РОЗДІЛ 3 СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ НА ТЕРИТОРІЇ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Проблеми розвитку екотуризму на території Волинської області

Розвиток екотуризму у Волинській області, як і в Україні загалом, супроводжується низкою проблем, адже цей напрям активного відпочинку все ще перебуває на етапі становлення. Ефективне вирішення цих проблем, що мають екологічний, економічний і соціальний характер, визначить, чи зможе екотуризм повною мірою реалізувати свій потенціал як складова сталого розвитку, до якого прагне Україна.

Основними перешкодами для розвитку екологічного туризму є як природні, так і економічні чинники – насамперед нестача фінансових ресурсів, недостатнє інвестування в інфраструктуру, а також ризик негативного впливу туристичної діяльності на довкілля. Проте саме екотуризм за умови належного управління може стати рушійною силою сталого розвитку регіону, сприяючи збереженню природних ресурсів і створенню нових економічних можливостей.

Попри те, що туризм, зокрема екологічний, має значний потенціал для розвитку регіональної економіки, ця галузь досі не забезпечена належними фінансовими, кадровими та організаційними ресурсами. Одним із головних стримуючих факторів є відсутність чіткої державної стратегії й пріоритетів для екотуристичних програм і проєктів. Це призводить до суперечностей між цілями охорони природи й потребами розвитку туристичної інфраструктури, особливо на територіях природно-заповідного фонду.

Важливу роль у розвитку екотуризму відіграють органи місцевого самоврядування, які відповідають за реалізацію програм сталого розвитку та управління туристичними ресурсами регіону [41]. Проте їхня діяльність часто ускладнюється браком фінансування, відсутністю спеціалістів у сфері туризму та недосконалістю нормативно-правової бази.

Однією з найбільш актуальних проблем є недостатньо розвинена інфраструктура – поганий стан доріг, відсутність якісних дорожніх позначень,

обмежена кількість об'єктів розміщення та громадського харчування поблизу природоохоронних територій. Для забезпечення належної доступності екотуристичних локацій необхідно створювати мережу готелів, садиб, кемпінгів і туристичних стоянок біля національних парків та заказників. Модернізація цієї інфраструктури не лише сприятиме розвитку туризму, а й покращуватиме якість життя місцевого населення, створюючи нові робочі місця та джерела доходу.

Особливої уваги заслуговує питання правового регулювання використання природоохоронних територій у контексті туризму. Виділення природних районів для охорони є важливим інструментом розвитку екотуризму, однак для запобігання негативному впливу людської діяльності потрібно чітко визначити нормативи та критерії їх використання. Такі положення мають бути закріплені на законодавчому рівні з метою недопущення руйнівного впливу на унікальні природні комплекси [39, 45, 51].

Планування туристичної діяльності повинно враховувати екологічну ємність територій – тобто здатність природи витримувати антропогенне навантаження без деградації. Надмірна концентрація туристів може призвести до виснаження природних ресурсів, тому важливо раціонально розподіляти потоки відвідувачів. Водночас стимулювання внутрішнього туризму є ключовим чинником формування стабільного ринку екотуристичних послуг на регіональному рівні.

Не менш важливою є безпека туристів. Організуючи екотури, слід приділяти увагу як фізичній, так і психологічній безпеці відвідувачів – зокрема, забезпеченню медичної допомоги у випадку травм чи хвороб, профілактиці злочинності, дотриманню санітарно-гігієнічних норм. Підвищення рівня безпеки туристичних локацій позитивно впливає на імідж регіону як туристично привабливої дестинації [39, 45, 51].

Для забезпечення сталого розвитку екотуризму доцільно проводити спеціалізовані навчальні програми для місцевих гідів і підприємців, залучених до туристичного бізнесу. Ефективною формою може стати створення мережі сільських садиб, які надають екологічно орієнтовані послуги. Такий підхід

стимулює місцеве населення до участі в туристичній діяльності та підвищує загальний рівень якості обслуговування.

Водночас розвиток екотуризму вимагає наукового супроводу. Дослідження потенційних ресурсів, оцінка навантаження на природні комплекси та формування стратегій управління мають здійснюватися на основі експертних висновків і даних місцевих науково-дослідних установ.

Попри значний потенціал, туристична діяльність в Україні не завжди відповідає принципам сталого розвитку. Однією з ключових проблем залишається явище «greenwashing» (зеленого замилювання, або обману) – коли туристичні компанії видають свої послуги за «екологічні», не дотримуючись справжніх принципів екотуризму [7]. Тому споживачам варто ретельно перевіряти, чи дійсно туристичні організації підтримують програми з охорони природи, розвитку місцевих громад і збереження культурної спадщини.

Екотуризм передбачає не лише відпочинок, а й відповідальне ставлення до довкілля. Туристам варто надавати перевагу екологічно безпечним видам транспорту, скорочувати використання палива, обирати піші маршрути або громадський транспорт замість приватних автомобілів [8, 10].

Останні роки стали надзвичайно складними для туристичної сфери України. Пандемія COVID-19 суттєво обмежила можливості міжнародних подорожей, спричинивши зростання інтересу до внутрішнього туризму, зокрема до екотуризму, який відповідає вимогам безпеки та соціальної дистанції.

Ще одним важким ударом для України стала повномасштабна війна, розв'язана російською федерацією. Воєнні дії призвели до численних руйнувань, знищення природних територій, пожеж у лісах, забруднення водних об'єктів та ґрунтів. За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, бойові дії торкнулися понад 900 об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею понад 1,24 млн гектарів, що становить близько третини заповідних територій держави [58].

Значних втрат зазнали національні парки, заповідники, лісові масиви, зоопарки, ботанічні сади. У багатьох регіонах, зокрема на Київщині, Харківщині,

Чернігівщині, Сумщині, Луганщині, Донеччині, Херсонщині та Житомирщині, активні бойові дії унеможливають проведення природоохоронної діяльності. Реальний масштаб екологічних збитків поки що важко оцінити.

Після перемоги України важливим завданням стане відновлення природних територій, що постраждали від війни, а також створення нових можливостей для екологічного туризму. У контексті зростаючого попиту на рекреаційний відпочинок особливої ваги набуде впровадження принципів збалансованого природокористування. Саме екотуризм, заснований на ідеї гармонійної взаємодії людини й природи, може стати одним із ключових інструментів реалізації концепції сталого розвитку Волинської області та України загалом [58].

3.2. Перспективи розвитку екотуризму на Волині

На сучасному етапі розвитку туризму в Україні екологічний туризм посідає особливе місце, адже поєднує природоохоронні, соціальні та економічні функції. Завдяки унікальним природним ресурсам і прагненню населення до відпочинку на природі, більшість регіонів держави, зокрема Волинь, мають значний потенціал для формування конкурентоспроможного екотуристичного продукту.

Проте, розвиток екотуризму в Україні гальмує відсутність чіткої нормативно-правової бази та державної стратегії у цій сфері. Недосконалість законодавства, слабкий контроль за природокористуванням і недостатня координація між владою та бізнесом призводять до порушення екологічних балансів і нераціонального використання ресурсів.

Попри це, визначено низку перспектив розвитку екотуризму, серед яких:

- 1) зростання туристичного потенціалу країни;
- 2) ефективна взаємодія державного та приватного секторів;
- 3) забезпечення доступності туристичних послуг для всіх верств населення;
- 4) підвищення рівня екологічної свідомості громадян;
- 5) розробка нових екологічних маршрутів;
- 6) розвиток малого та середнього бізнесу у сільських громадах;
- 7) створення додаткових робочих

місць; 8) раціональне використання природно-рекреаційних і культурних ресурсів [9].

Серед головних перешкод для становлення екотуризму виділяють організаційні та економічні чинники: застарілу матеріальну базу, недостатню популяризацію внутрішнього туризму, слабку рекламу, низьку якість транспортної інфраструктури та спрощене розуміння поняття “екотуризм”.

Водночас, у межах Волинської області, як і в інших регіонах України, вже формуються нові сучасні формати екотуристичної інфраструктури – еко-комплекси, еко-курорти, еко-котеджі, глемпінги, сільські еко-садиби та еко-ферми. Ці об’єкти базуються на принципах сталого природокористування, енергоефективності та соціальної відповідальності. Їх діяльність сприяє розвитку місцевої економіки, збереженню природних територій і підвищенню туристичної привабливості регіонів [39, 51].

Значний потенціал має створення еко-парків – самодостатніх природоохоронно-рекреаційних комплексів, які поєднують енергоефективні технології, раціональне використання водних і земельних ресурсів та екологічну освіту. Такі об’єкти можуть стати моделлю сталого розвитку громад і прикладом ефективного поєднання туризму, освіти та охорони довкілля.

Сучасні цифрові інновації відкривають нові можливості для розвитку галузі. Одним із перспективних напрямів є створення мобільного застосунку «Розумний екотуризм», що дозволить систематизувати інформацію про еко-маршрути, об’єкти розміщення, культурні пам’ятки, а також сприятиме підвищенню екологічної свідомості туристів.

Щодо Волинської області, то її природно-географічні умови особливо сприятливі для розвитку різних форм екотуризму – пізнавального, пригодницького, оздоровчого, сільського, зимового, дитячого та ретрит-туризму. Регіон вирізняється м’яким кліматом, чистим повітрям, мальовничими лісами, великою кількістю водойм і мінеральних джерел, що створюють сприятливе середовище для відпочинку [51].

На рис. 3.1 представлено основні перспективні напрямки розвитку екологічного туризму у Волинській області України. Серед них: екологічна рекреація у природоохоронних об'єктах регіону, зокрема – у трьох національних природних парках: Шацькому НПП, НПП «Прип'ять – Стохід» та Ківерцівському НПП «Цуманська пуца»#

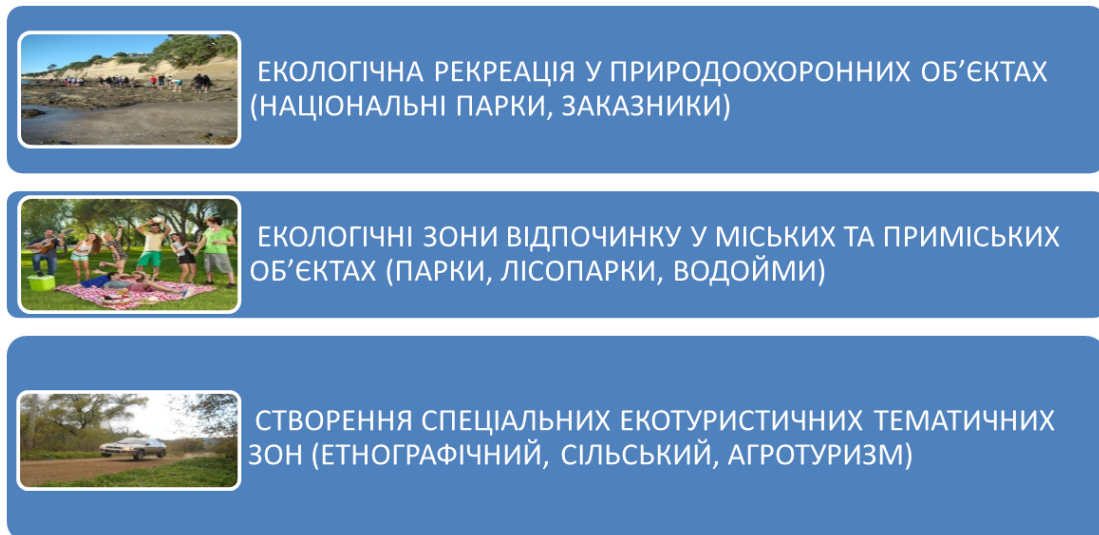

Рисунок 3.1 Основні перспективні напрямки розвитку екологічного туризму у Волинській області (розроблено автором).

Розвиток екотуризму на Волині має не лише природоохоронне, а й економічне значення – він здатен стимулювати зайнятість населення, наповнювати місцеві бюджети, розвивати сферу послуг, підвищувати рівень благоустрою територій і покращувати імідж регіону.

Для реалізації цього потенціалу необхідно забезпечити:

- активізацію державної політики в сфері екотуризму;
- фінансову підтримку проєктів із боку держави та місцевої влади;
- удосконалення системи інформаційного та рекламного забезпечення;
- гармонізацію національних стандартів із європейськими вимогами;
- розвиток транспортної й рекреаційної інфраструктури;
- підготовку кваліфікованих кадрів у сфері екотуризму;
- залучення інвестицій і громад до проєктів сталого розвитку.

Рис. 2. Шляхи вирішення проблем для розвитку екологічного туризму

Рисунок 3.2 Шляхи вирішення екологічних проблем, що виникають у процесі розвитку екологічного туризму [43, 44].

На рис. 3.2 представлено основні шляхи можливого вирішення екологічних проблем, які виникають у процесі здійснення туристично-рекреаційної діяльності. Серед них – інформаційні та просвітницькі заходи, заходи у сфері забезпечення енергоефективності та «зеленого» переходу, заходи з впровадження рециклінгу, оптимізація збору та переробки відходів та інші.

Таким чином, екотуризм на Волині має усі передумови для динамічного зростання та інтеграції у національний туристичний простір. За умови раціонального управління природними ресурсами та впровадження екологічних інновацій, цей напрям може стати потужним чинником соціально-економічного розвитку регіону та інструментом збереження його природної і культурної спадщини.

3.3. Розвиток екологічного туризму у національних природних парках Волині

Екотуристичний потенціал та сучасний стан розвитку екологічного туризму є найбільш давнім та структурованим в Шацькому національному

природному парку, адже даний об'єкт ПЗФ працює ще з 1983 р., а саме озеро Світязь використовувалося як база рекреації та відпочинку з XIX ст.

Шацький національний природний парк (Шацький НПП) був створений у 1983 році і займає близько 48 977 га у західній частині Полісся – це один із найбільших природоохоронних комплексів Волинської області, основу якого становить система Шацьких озер (зокрема, озеро Світязь, найбільше та найглибше озеро в межах парку і одне з найглибших озер в Україні) [39, 45, 51].

Основні природні ресурси парку: 23 озера, у тому числі оз. Світязь, великі масиви соснових та мішаних лісів, болота й луки – поєднання цих екосистем створює високий рівень біорізноманіття. За різними підрахунками, флора парку налічує близько 789 видів рослин, з яких понад 30 видів занесено до Червоної книги України; в фауні – десятки видів, що потребують охорони. Для рекреації виділені зони стаціонарної та регульованої рекреації, чітке зонування парку допомагає поєднувати туризм із охороною природи.

У теплий сезон (червень – серпень) населення курортних територій навколо Світязя зростає значно – за оцінками фахівців, кількість людей у літній період на території та в суміжних населених пунктах може збільшуватись з ~17 тис. (зимою) до 40 тис. і більше (влітку) / доба, що створює суттєве рекреаційне навантаження на прибережні зони та комунальні об'єкти інфраструктури. Основні види відвідування: купання й відпочинок на озерах, водний туризм, пішохідні та велосипедні маршрути, орнітологічні спостереження [51].

Головними екологічними проблемами на території парку є сезонне перевантаження пляжів і прибережних смуг, локальні проблеми з відходами, ерозією пляжів та антропогенним тиском на рідкісні види, що зустрічаються саме у прибережних смугах озер парку. Пріоритети для сталого розвитку в контексті виявлених проблем – це посилення контролю за додержанням норм зонування в парку, контролю відвідуваності, розвиток екологічної інфраструктури (інформаційні стенди, маркування екостежок, точки збору відходів), розширення просвітницьких програм і імплементація електронних (цифрових) гідів для зменшення натурального навантаження на екосистеми.

Шацький національний природний парк є одним із найвідоміших природоохоронних об'єктів не лише Волинського регіону, але і всієї України (роль якого особливо зросла у сучасний період війни) та ключовим центром екологічного туризму Волинської області. Його територія охоплює унікальний природний комплекс, основу якого становить Шацьке поозер'я – система з понад тридцяти озер, зокрема таких як Світязь, Пулемецьке, Люцимер та Перемут. Поєднання водних екосистем зі значними площами лісів та болотних угідь створює високий рівень біорізноманіття, що сприяє формуванню привабливих умов для екотуризму [39, 45, 51].

Основними формами екологічного туризму на території парку є пішохідні та велосипедні маршрути, спостереження за птахами, водні екскурсії та ознайомлення з природними пам'ятками. Налагоджена мережа екостежок, зокрема – екологічні стежки «Лісова пісня», «Світязянка», «Парк», дає змогу організовано та безпечно ознайомитися з природними ландшафтами регіону. Важливим напрямом роботи парку є також екологічна просвіта: проводяться фестивалі, екоакції, інформаційні кампанії, що сприяють популяризації екологічно відповідального відпочинку [51].

Водночас розвиток екотуризму в Шацькому НПП супроводжується низкою викликів. Значний сезонний наплив відвідувачів призводить до підвищеного рекреаційного навантаження на озера, зростання обсягу побутових відходів та ризику деградації прибережних зон. Для забезпечення сталого розвитку туризму адміністрація парку впроваджує заходи з регулювання відвідуваності, встановлення інформаційних щитів, облаштування зон рекреації та моніторингу стану природних комплексів. Подальше вдосконалення екотуристичної інфраструктури та впровадження принципів сталого управління є ключовими передумовами збереження природної спадщини регіону [39].

Ківерцівський НПП «Цуманська пуща» є одним із наймолодших національних парків Волині та вирізняється широкими можливостями для розвитку екологічного туризму. Територія парку охоплює цінні лісові екосистеми Волинського Полісся, у тому числі старовікові ліси, болота, долини

річок і місця проживання рідкісних видів тварин. Особливу цінність становлять популяції зубра європейського, рисі, чорного лелеки та інших представників фауни, занесених до Червоної книги України.

Ківерцівський НПП «Цуманська пуща» створено указом Президента України 22 лютого 2010 року, а активна діяльність парку розпочалася у 2015 – 2016 рр. Площа парку становить приблизно 33–34,5 тис. га (у різних офіційних джерелах фігурують значення близько 33 475–34 467 га, залежно від методики підрахунку та зміни меж передачі земель у власність). Парк розташований на південній межі Полісся і поєднує вікові бори, діброви, болота та водні об'єкти.

У парку охороняються старовікові лісові масиви з дубовими дібровами (є вікові дуби з віком до кількох сотень років), соснові бори на пісках, численні болота й невеликі водойми. У фауні парку зареєстровані види, що включені до Червоної книги України та Європейського Червоного списку; місцями спостерігаються зубри та інші рідкісні ссавці й орнітофауна, що підвищує привабливість природничих екскурсій і спостережень за дикими тваринами [51].

Екотуристичний потенціал парку формується завдяки поєднанню природної унікальності та наявності маршрутів для спостереження за тваринами, пішохідних, кінних і велосипедних стежок. Особливою популярністю користуються екологічні маршрути «Кордон – Омельне», «Лісові лабіринти», «У гості до зубра». Вони створюють умови для організованого спілкування з природою та поглиблення екологічної культури відвідувачів. Значну увагу парк приділяє просвітницькій роботі: проводяться тематичні заходи, освітні програми та проекти співпраці зі школами й екологічними організаціями.

Разом із тим розвиток екотуризму в Ківерцівському НПП «Цуманській пущі» потребує вдосконалення інфраструктури. Попри значний туристичний потенціал, частина маршрутів потребує оновлення навігації, облаштування місць відпочинку, удосконалення системи інформування. Перспективи подальшого розвитку пов'язані зі створенням сучасного візит-центру, розширенням мережі екостежок, впровадженням цифрових гідів та розвитком партнерства з

громадами, що дозволить поєднати охорону природи із соціально-економічними інтересами місцевих жителів [45, 51].

Серед основних проблем розвитку екологічного туризму в парку варто виділити недостатність сучасного візит-центру (Музею природи, тощо) та інфраструктури для прийому великої кількості відвідувачів; потреба у вдосконаленні навігації для відвідувачів (маркування маршрутів), організації місць для відпочинку та інформаційних майданчиків. Перспективним є розвиток екологічної інфраструктури (візит-центр, екостежки, розробка цифрових гідів), співпраця з місцевими громадами для створення сталих туристичних продуктів (екооселі й локальні подукти чи вироби ремесел), акцент на невеликі групи та спеціалізований (наприклад, орніто- та фауністичний) туризм.

Національний природний парк «Прип'ять – Стохід» охоплює одну з найцінніших природних територій Полісся, відому як унікальний водно-болотний комплекс, що характеризується високою природною цінністю та значним потенціалом для екологічного туризму. Річки Прип'ять і Стохід формують розгалужену систему проток, заплав, заболочених лук і лісових масивів, які є оселищем (середовищем існування) великої кількості рідкісних видів рослин та тварин, орнітофауни [39, 51].

Національний природний парк «Прип'ять – Стохід» було створено указом Президента у 2007 році; загальна площа парку становить близько 39 315,5 га. Парк включає розгалужену систему річок Прип'ять і Стохід із заплавами, заболоченими луками і лісовими масивами, і саме цей водно-болотний комплекс забезпечує високу природничу цінність території.

Структура ландшафтів і біорізноманіття в парку: близько 43 % його території – це болота, 35 % складають ліси, 16 % – це чагарники і приблизно 6 % становить водний фонд. Така структура робить парк особливо цінним як місце для водного й орнітологічного туризму, а також для наукових спостережень за болотними екосистемами та заплавною фауною [51].

Основні туристичні активності у парку – це водний туризм (каяки, сплави, екскурсії малими човнами), фототури, пішохідні екостежки й орнітологічні

спостереження, етнографічний туризм (село Сваловичі – автентичне поліське село). Через значну чутливість болотних екосистем адміністрація парку часто обмежує доступ до окремих ділянок і рекомендує відвідування природних ландшафтів лише у супроводі працівників парку або сертифікованих екогідів; це зменшує ризик потенційної деградації заплав і боліт. Також існують прикордонні обмеження на відвідування певних зон в умовах війни, адже поруч – кордон з Білоруссю (інформація на сайті парку щодо доступності маршрутів надається та постійно оновлюється).

Екотуризм у парку розвивається насамперед у формах водного туризму: сплави на каяках, екскурсії малими суднами, фотопоходи вздовж водних артерій. Такі маршрути дають змогу відвідувачам ознайомитися з природою заплави без шкоди для її екосистем. Крім того, парк пропонує пішохідні екостежки, спостереження за птахами, ознайомлення з традиційною культурою місцевих громад. Унікальна незайманість ландшафтів робить територію придатною для наукового туризму й екскурсій природничого спрямування [51].

Разом із тим розвиток екотуризму має враховувати високу чутливість екосистем регіону. Болота і заплави є вразливими до антропогенного впливу, саме тому адміністрація парку і впроваджує заходи з регулювання відвідуваності, обмеження доступу до цінних ділянок та організації екомаршрутів лише у супроводі фахівців. Серед перспективних напрямів розвитку – розширення мережі водних маршрутів, створення спостережних веж для орнітологічного туризму, розвиток партнерств із громадами для популяризації сталих форм природокористування.

Таким чином, екотуризм у національних парках Волині активно та динамічно розвивається, не дивлячись на наявні виклики воєнного часу, і має значні перспективи та потенціал для подальшого розвитку.

Висновки до Розділу III

Екотуризм, як сучасний і перспективний напрям туристичної діяльності, набуває дедалі більшої актуальності на території Волинської області. Його

розвиток є важливим складником сталого соціально-економічного зростання регіону, адже поєднує природоохоронну, освітню та економічну функції. Волинь має унікальний природно-рекреаційний потенціал, сприятливі кліматичні умови, велику кількість лісів, водойм і заповідних територій, що створюють міцну базу для формування конкурентоспроможного екотуристичного продукту.

Однак активне впровадження екотуризму вимагає комплексної підтримки – насамперед з боку держави, місцевих органів влади та приватного сектору. Для цього необхідно забезпечити належний рівень маркетингової діяльності, розробити ефективні програми залучення інвестицій, удосконалити систему фінансування та кредитування туристичних ініціатив. Залучення зовнішніх інвесторів, створення державно-приватних партнерств і підтримка місцевих підприємців сприятимуть формуванню сталих екотуристичних кластерів.

Розвиток екотуризму має потенціал для вирішення низки соціально-економічних та екологічних проблем Волинського краю. Зокрема, він сприяє створенню нових робочих місць у сільських громадах, розвитку малого бізнесу, підвищенню рівня зайнятості населення, зростанню доходів місцевих бюджетів та відродженню національних традицій. Екотуристична діяльність стимулює раціональне використання природних ресурсів, зменшує антропогенне навантаження на довкілля і сприяє підвищенню екологічної культури громадян.

Важливо також зазначити, що туристична галузь є енергоємним сектором, здатним впливати на глобальні екологічні процеси. Тому розвиток екотуризму може стати рушієм переходу до використання відновлюваних джерел енергії, впровадження енергоефективних технологій і зниження викидів парникових газів. Заохочення інвестицій у “зелену” енергетику та екологічну інфраструктуру сприятиме не лише покращенню екологічного стану територій, але й утвердженню принципів сталого розвитку в економіці регіону.

Останні роки стали серйозним випробуванням для туристичної індустрії України. Пандемія COVID-19 призвела до зниження міжнародних туристичних потоків, що, однак, дало поштовх для активного розвитку внутрішнього та

екологічного туризму. Українці почали частіше подорожувати своєю країною, відкриваючи її природні та культурні багатства.

Проте новим і значно потужнішим викликом для галузі стала війна, розв'язана росією проти України. Збройна агресія спричинила руйнування туристичної інфраструктури, погіршення екологічного стану значних територій та завдала непоправної шкоди природно-заповідному фонду. Зафіксовано сотні злочинів проти довкілля, заборонених Женевською конвенцією, що ще раз підкреслює необхідність розбудови післявоєнної системи екомоніторингу та відновлення природних екосистем.

Після перемоги України постане завдання відродження туризму як складової національної економіки. Очікується зростання попиту на відпочинок на природі, оздоровчі подорожі, волонтерські ініціативи у сфері відновлення довкілля. Це створює сприятливі умови для подальшого розвитку екотуризму, який може стати одним із ключових чинників післявоєнного комплексного відновлення регіонів України.

У цих умовах особливої актуальності набуває планомірне та збалансоване використання природних ресурсів на засадах сталого природокористування. Екотуризм є ефективним механізмом реалізації концепції сталого розвитку, оскільки поєднує економічні вигоди з екологічною відповідальністю та соціальною справедливістю. Його впровадження дозволить гармонізувати взаємодію суспільства і природи, зберегти унікальне природне надбання Волині й України загалом, а також підвищити рівень екологічної освіти та культури громадян.

Отже, розвиток екотуризму на Волині має стати пріоритетним напрямом державної та регіональної політики. За умови належної підтримки, інноваційного підходу та ефективного управління цей сектор здатний не лише забезпечити економічне зростання регіону, а й сформував нову філософію взаємин людини з природою – на засадах відповідальності, гармонії та збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь.

ВИСНОВКИ

1. Україна володіє значним потенціалом для розвитку екологічного туризму. Наявність різноманітних природних ресурсів, багатой культурної спадщини та зростаючий інтерес населення до відпочинку на природі створюють сприятливі передумови для активізації екотуристичної діяльності. Раціональне використання цих можливостей, у поєднанні з ефективною організацією туристичної інфраструктури, сприятиме сталому розвитку регіонів, у тому числі – Волині, підвищенню їх економічної привабливості та зміцненню загальної природоохоронної свідомості суспільства.

2. Концепція екотуризму базується на принципах гармонійного співіснування людини й природи, забезпечення збереження природного і культурного надбання, підтримання біологічного різноманіття та поліпшення екологічного, соціального й економічного стану територій. У сучасних умовах сталий, екологічно збалансований туризм має стати не лише філософією поведінки туристів і місцевих громад, а й провідною управлінською стратегією державної політики у сфері туризму.

3. Останні роки виявилися непростими для розвитку туристичної галузі України. Пандемія COVID-19 суттєво обмежила міжнародні подорожі, проте дала поштовх для популяризації внутрішнього туризму, зокрема екологічного. Українці почали активніше відкривати для себе природні багатства рідного краю, що стало позитивною тенденцією для відродження регіональних туристичних ініціатив. Водночас, новим серйозним викликом для туристичної сфери стала війна, яка призвела до руйнування інфраструктури, екологічних катастроф та зниження інвестиційної активності.

4. Попри складні обставини, екотуризм як інноваційний напрям туристичної діяльності продовжує розвиватися, зокрема на території Волинської області. Регіон має унікальні природно-рекреаційні ресурси, які можуть стати основою для створення конкурентоспроможного туристичного продукту. Для цього необхідно розвивати маркетингову діяльність, удосконалювати систему

фінансування та кредитування, залучати державні й приватні інвестиції, а також стимулювати участь місцевих громад у туристичних проєктах. Розвиток екотуризму здатний вирішити низку соціально-економічних і екологічних проблем, сприяти зростанню зайнятості, формуванню інноваційного мислення та розвитку підприємництва на місцях.

5. Екологічний туризм є невід'ємною складовою концепції збалансованого розвитку територій. Він виступає ефективним інструментом державної політики у сфері охорони довкілля, рекреації та економічного зростання як окремих регіонів, так і країни в цілому.

6. У Волинській області найбільш перспективним є розвиток екотуризму за двома ключовими напрямками: екологічна рекреація – формування зон відпочинку в межах міських і приміських територій із дотриманням екологічних стандартів; створення спеціалізованих екотуристичних зон – організація еко-рекреаційних комплексів і туристичних маршрутів на базі природоохоронних та господарських територій.

7. Розвиток цих напрямів сприятиме не лише відновленню природних ресурсів, мінімізації екологічних ризиків, які виникають у процесі туристичних активностей, але й формуванню позитивного іміджу регіону, який послідовно впроваджує принципи сталого розвитку та екологічно відповідального туризму.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Барвінок Н. В. Екологізація туристичної галузі як невід’ємна складова сучасної індустрії гостинності. *Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки*. Матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. Конференції, м. Умань, 18 листопада 2021 р. Умань : Візаві, 2021. 751 с. С. 576–580.
2. Біль М., Третяк Г., Крайник О. Механізм державного управління туристичною галуззю (регіональний аспект) : наук. розробка. Київ : НАДУ, 2009. 40 с.
3. Безугла Л. С. Формування сталого розвитку екологічного туризму в Україні. *Економіка і суспільство*. Мукачівський державний університет. Випуск 5, 2016. С. 88–91. URL : https://economyandsociety.in.ua/journals/5_ukr/15.pdf (дата звернення: 19.04.2025 р.)
4. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методи аналізу, термінологія, районування : монографія / О.О. Бейдик. К., 2001. 395 с.
5. Берзіна С. В., Яреськовська І. І. Системи екологічного управління: сучасні тенденції та міжнародні стандарти : посібн. Київ : Видавництво «Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування», 2017. 134 с. URL : <https://www.ecolabel.org.ua/images/page/2018-04-02-01.pdf> (дата звернення: 22.06.2025).
6. Бойко В. О. Екологічний туризм як складова зеленої економіки. *Ефективна економіка*. 2021. № 4. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.4.73> (дата звернення: 25.11.2025).
7. Бойко М. Г. Туристична привабливість України : закономірності формування та орієнтири розвитку. *Інвестиції : практика та досвід*. 2009. № 16. С. 34 – 36.
8. Брич В., Галиш Н. Сталий розвиток туристичної індустрії : екологічний та статистичний вимір. *Економічний аналіз*. 2020. Т. 30, № 4. С. 23–30.

9. Васильєва Н. В. Розвиток сільського зеленого туризму в Україні. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів та природокористування*. К.: НУБіП, 2013. Вип. 124. С. 24–31.
10. Воробйова О. А. Екологічний туризм як чинник сталого розвитку природно-заповідних територій. *Екологічні науки*. 2012. № 2. 128 с.
11. Гальків Л. І., Килин О. В., Стручок Н. М. Стан та перспективи розвитку екологічного туризму в Україні. *Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова*. 2015. Т. 20. Вип. 3. С. 189–193.
12. Герасименко В. Г. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону. Одеса : ОНЕУ, 2016. 261 с.
13. Голод А. П. Екологічна безпека туризму в регіоні: суть та шляхи забезпечення. *Науковий вісник НЛТУ України*. К.: 2012. Вип. 22.3. С. 84–88.
14. Гоц Н. Є., Бубела Т. З. , Микийчук М. М. Перспективи розвитку сільського туризму в Україні. *Актуальні проблеми економіки* : наук. екон. журнал. 2007. № 12. С. 67–75.
15. Грищенко О.Ф., Голишева Є.О. Використання грінвошингу як технології екологізації бізнесу : поняття, детермінанти та драйвери. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2020. Вип. 46. С. 47–54.
16. Гулай Л. Д., Сакура Б. І. Характеристика природно-заповідного фонду Волинської області. Режим доступу : http://journals.uran.ua/ludina_dov/article/view/87439 (дата звернення: 18.08.2025)
17. Данкевич В. Є., Данкевич Є. М. Державна політика розвитку екологічного туризму в Україні: сучасні реалії та європейські орієнтири. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. № 69, 2022. С. 15–20. URL : <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-econom/article/view/1260> (дата звернення: 21.09.2025 р.)
18. Дикий О. В. Основні пріоритети та механізм стратегічного планування соціально-економічного розвитку регіону. *Ефективна економіка*. 2011. № 11. С. 71-76.

19. Державна служба статистики України URL : <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.10.2025 р.)
20. Державний фонд регіонального розвитку. URL : <http://surl.li/ceosc> (дата звернення: 05.11.2025 р.)
21. Екологічний туризм та національні природні парки України. Українська асоціація активного та екологічного туризму URL : http://pryroda.in.ua/files/2015/03/Katalog_UAETA2015_spring.pdf (дата звернення: 18.09.2025 р.)
22. Екотуризм у світі. URL: <https://we.org.ua/rizne/ekoturizm-u-sviti/> (дата звернення: 24.10.2025 р.)
23. Загорський В. С. Концептуальні основи формування системи управління сталим розвитком еколого-економічних систем : монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. 244 с.
24. Замула І. В., Кирилюк Д. Р. Розвиток екологічного туризму в Україні. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. № 2 (104). С. 3–9. [https://doi.org/10.26642/ema-2023-2\(104\)-3-9](https://doi.org/10.26642/ema-2023-2(104)-3-9) (дата звернення: 12.10.2025 р.)
25. Зінчук Т. О., Усюк Т. В. Зелений туризм в умовах сталого розвитку та викликів світової економічної кризи. *Проблеми економіки*. 2020. № 3 (45). С. 11–17.
26. Ільїна М. В. Роль туристично-рекреаційної сфери у забезпеченні сталого розвитку. *Екологічний менеджмент у загальній системі управління* : зб. тез доп. XI щоріч. всеукр. наук. конф., Суми, 20-21 квіт. 2016 р., 2016. С. 110–112.
27. Карпюк З. К., Фесюк В. О. , Антипюк О. А. Природно-заповідний фонд Волинської області: альбом-каталог. Луцьк, 2018 р. 136 с.
28. Кравченко Н. О. Напрямки екологізації туристичної індустрії України. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія Економіка*. 2005. Вип. 3 (31). С. 72–77.
29. Кубай Д. Екологічні аспекти сучасного розвитку туризму. *Вісник Львів. університету. Сер. : Міжнародні відносини*. 2008. Вип. 24. С. 142–146.

30. Кузьоменська К. В. Екологічний туризм як форма розвитку природоохоронних територій : робота на здобуття кваліфікаційного ступеня магістра : спец. 101 - екологія / наук. кер. Р. А. Васькін. Суми : Сумський державний університет, 2021. 108 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/items/a6376103-c9d6-4e26-a0f9-779028756e94> (дата звернення: 11.07.2025 р.)
31. Кучинська І., Бомба М. Екологічні проблеми туристичної діяльності та шляхи їх вирішення у контексті сталого розвитку. *Вісник Львівського інституту. Сер. : Економічні науки*. 2011. Вип. 6. С. 234–247.
32. Любонько Т. В. Формування організаційно-економічного механізму розвитку екологічного туризму. *Ефективна економіка*. 2014. № 9. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op> (дата звернення: 13.04.2025 р.)
33. Мазур С. А., Прилуцький А. М. Сільський туризм як перспективний напрям розвитку внутрішнього туризму. *Ефективна економіка*. 2018. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6122> (дата звернення: 23.06.2025 р.).
34. Малюта К. Г. Тенденції розвитку екологічного туризму в Україні *Новини науки : дослідження, наукові відкриття, високі технології*. Том 6, 2019 рік, Харків, С. 90–94. UR : <https://ir.vtei.edu.ua/g.php?fname=25656.pdf> (дата звернення: 28.09.2025 р.).
35. Манівчук Ю. В., Мателешко О. Г. Інноваційні підходи до формування конкурентоздатності екотуристичних послуг в Карпатах. *Екотуризм і сталий розвиток у Карпатах* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Рахів, 2007. С. 205–210.
36. Миронов Ю. Б. Сутність та чинники сталого розвитку туризму в регіоні. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.11. С. 117–122.
37. Морохович В. С., Лендел М. А., Морохович Б. В. Розвиток туризму Закарпатської області як складової туристичної галузі України. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2020. № 60. С. 12–17.

38. Москвяк Я. Є. Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного туризму в Карпатському регіоні України. *Вісник Хмельницького національного університету*. Хмельницький: 2022, № 2, Том 1. С. 184-188. URL : <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2022/05/2022-es-21-26.pdf> (дата звернення: 25.09.2025 р.)
39. Олійник Я. Б., Гетьман В. І. Екологічний туризм на теренах національних природних парків і біосферних заповідників України в міжнародний рік екотуризму та гір. *Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка*. Географія. Вип. 48. К. : Вид.-поліграф. центр „Київ. ун-т”, 2002. С. 5–11.
40. Онлайн-форум «Екотуризм в Україні: тренд наступного десятиліття» URL: <https://compass-tour.com.ua/?m0prm=2&show=974> (дата звернення: 22.10.2025 р.)
41. Павленчик А. О., Андрусак М. П. Розвиток екологічного туризму в Україні як соціальноекономічного явища та шляхи його покращення. URL : <https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/11295/1/%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%87%D0%B8%D0%BA%20%D0%90.,%20%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%81%D1%8F%D0%BA%20%D0%9C.pdf> (дата звернення: 28.07.2025 р.)
42. Панасюк Д. С. Екотуризм в Україні. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/422.pdf> (дата звернення: 16.10.2025 р.)
43. Паньків Н. Є. Перспективи використання туристично-рекреаційних ресурсів для розвитку екологічного та зеленого (сільського) туризму в Чернівецькій області. *Сталий розвиток : захист навколишнього середовища. Енергоощадність. Збалансоване природокористування* : колективна монографія / за науковою редакцією Мальованого М. С. Львів : ТЗОВ "ЗУКЦ" 2020. С. 537–562.
44. Паньків Н. Є. Характеристика екотуристичного потенціалу України в умовах війни. *Креативний простір України та світу* : кол. моногр. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2022. С. 154–162.

45. Перспективи розвитку екотуризму в Україні URL: https://pidru4niki.com/15291223/turizm/perspektivi_rozvitku_ekoturizmu_ukrayini (дата звернення: 12.10.2025 р.)
46. Перспективи розвитку сільського та екологічного туризму в Україні : монографія / за заг. ред. М.Х. Шершуна. Рівне : Видавець О. Зень, 2016. 264 с.
47. Піменов В. Г. Розвиток екологічного туризму в Україні : основні поняття, проблеми, сучасний стан. *Вісник Харківської державної академії культури. Серія : Соціальні комунікації*. 2018. Вип. 52. С. 198–208.
48. Полякова Н. О. Розвиток екологічного туризму в Україні. URL: <https://turizmliol.wordpress.com/2019/05/25/%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA-%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC%D1%83-%D0%B2-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0/> (дата звернення: 02.09.2025 р.)
49. Пригара О. Екологічні проблеми туризму та шляхи їх вирішення. Екологія та охорона навколишнього середовища. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2014. Вип. 8. С. 404–408. URL: <https://dspu.edu.ua/hsci/wp-content/uploads/2017/12/008-66.pdf> (дата звернення: 02.11.2025 р.)
50. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р. №722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/722/2019> (дата звернення: 02.06.2025 р.)
51. Регіональна доповідь про стан довкілля. Режим доступу : <https://voladm.gov.ua/article/regionalna-dopovid-pro-stan-dovkillya/> (дата звернення: 12.09.2025 р.)
52. Роїк О. Р., Недзвецька О. В. Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період. *Вісник ХДУ*. 2022. № 46. С. 11–15. URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2022-46-2> (дата звернення: 23.09.2025 р.).
53. Соляник С. Ф. Проблема негативних наслідків сучасного масового туризму та шляхи їх подолання. *Наукові записки Київського університету*

туризму, економіки і права. Сер. : Філософські науки. 2011. Вип. 11. С. 230–242.

54. Табенська О. І., Прилуцький А. М. Проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму в Україні. *Економіка та суспільство*. Випуск 51, 2023. URL: www.economyandsociety.in.ua (дата звернення: 23.10.2025 р.).

55. Теребух А. А., Хім'як М. Ю. Сутність та значення екологічно-туристичних ресурсів у контексті розвитку екологічного туризму в Україні. *Вісник НУ «Львівська політехніка»*. Серія Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку : зб. наук. праць. 2012. № 727. С. 449–454.

56. Туризм і екологія. Екотуризм, вплив туризму на природне довкілля. URL : https://pidru4niki.com/11100111/turizm/turizmi_ekologiya_ekoturizm (дата звернення: 27.09.2025 р.).

57. Туристична діяльність в Україні : офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 08.10.2025 р.).

58. Українська асоціація активного та екологічного туризму. URL: <http://www.uaeta.net/> (дата звернення: 04.09.2025 р.).

59. Федорченко В., Федорченко-Кутуєв П., Федорченко Н., Василюк О. Туризм – потенціал відновлення та модернізації українського суспільства. *Вісник НТУУ КПІ*. 2022. № 4(56). С. 17–29. URL: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.4\(56\).269585](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.4(56).269585) (дата звернення: 17.10.2025 р.).

60. Шульгіна Л. М. Аналіз екоорієнтованих видів туризму: їх відмінні та спільні риси. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2010. № 1. С. 24–32.

61. Шумлянська Н. В. Екотуризм як форма долучення до природної та культурної спадщини. *Культура України*. 2014. Вип. 47. С. 108–113.

62. Юхновська Ю. О. Вплив розвитку туристичної галузі на навколишнє середовище. *Інновації та технології в сфері послуг і харчування*. Одеса: ОНУ. (1-2 (3-4), 2021. С. 25 – 33. URL: <https://doi.org/10.24025/2708-4949> (дата звернення: 09.11.2025 р.).

63. International Tourism Highlights / World Tourism Organization (UNWTO), 2019. URL: https://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2019.pdf (дата звернення: 10.10.2025 р.).

64. Mikayilov Jeyhun I., Mukhtarov Shahriyar, Mammadov Jeyhun, Azizov Mayis Re-evaluating the environmental impacts of tourism: does ЕКС exist? Geography, Medicine Environmental Science and Pollution Research. 2019. P. 19389–19402. URL: <http://surl.li/ggmxp> (дата звернення: 04.10.2025 р.).

65. TIES. URL: <https://ecotourism.org/> (дата звернення: 04.11.2025 р.).

66. Sunlu Ugur Environmental impacts of tourism / Ugur Sunlu. 2003. URL: <https://om.ciheam.org/om/pdf/a57/04001977.pdf> (дата звернення: 04.09.2025 р.).

67. Zahedi S. Tourism impact on coastal environment. Environmental Problems in Coastal Regions VII. WIT Transactions on The Built Environment. 2008. Vol. 99. P. 45–57 URL: <https://www.witpress.com/Secure/elibrary/papers/CENV08/CENV08005FU1.pdf> (дата звернення: 23.09.2025 р.).